

FORMAȚIA CLERULUI GRECO-CATOLIC LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA: SPRE CONSTITUIREA UNEI CATEGORII ELITARE?

DANIEL DUMITRAN

Într-o lucrare de referință ceva mai veche, sondarea bazei sociale a mișcării de emancipare națională, cu referire la cazul românilor transilvăneni, prilejua autorului o estimare statistică a ponderii clerului unit în ansamblul intelectualității românești: cifra oferită era de 1.513 preoți, pentru anii 1842-1843 (32,4%), ea impunând, desigur, diferențieri privind gradul de angrenare în viața culturală¹. Ulterior, și dintr-o altă perspectivă (cea a investigării grupurilor elitare în Transilvania veacului al XVIII-lea), rolul clerului a fost judecat în mod diferențiat, sesizându-se faptul că opțiunea pentru cariera clericală reprezenta o posibilitate de dobândire a unui statut social superior sau de întărire a unei nobilități șubrede². În ceea ce mă privește, întrebarea la care voi încerca să răspund este următoarea: în ce măsură se poate surprinde tendința de constituire a unei intelectualități ecleziastice greco-catolice, înțeleasă ca o categorie elitară, la începutul secolului al XIX-lea, dacă este avut în vedere programul formativ al clerului urmat în cadrul Seminarului teologic din Blaj? Prin aceasta, nu intenționez o analiză tradițională a programelor de studiu, care să neglijeze așa-numita „istorie exterioară” a școlilor³, ci mai degrabă una în măsură să sugereze relevanța acestor programe pentru formarea unor preoți atenți la nevoile enoriașilor. Cu alte cuvinte, o întrebare suplimentară care cred că se poate pune este legată de posibilitatea sesizării unei tendințe spre profesionalizarea clerului greco-catolic, după modelul de sorginte tridentină al „bunului păstor”⁴, în contextul vizibilei remodelări a instituțiilor ecleziastice, care s-au apropiat, în esență, de același model apusean, și al adaptării treptate a Seminarului din Blaj la programul învățământului teologic apusean⁵.

---

¹ Ladislau Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, București, 1986, p. 358-359.

² Remus Câmpeanu, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, ediția a 2-a, Cluj-Napoca, 2008, p. 141.

³ Cf. Idem, *Intelectualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, 1999, p. 75.

⁴ Vezi, pentru aceasta, Angelo Turchini, „La nascita del sacerdozio come professione”, în vol. *Disciplina dell'anima, disciplina del corpo e disciplina della società tra medioevo ed età moderna*, îngrijit de Paolo Prodi, Bologna, 1994, p. 225-228.

⁵ Faptul este considerat de Wilhelm de Vries un factor esențial în latinizarea spirituală a clerului oriental (*Rom und die Patriarchate des Ostens*, Freiburg im Breisgau, 1963, p. 325); pentru cazul particular al Seminarului teologic din Blaj, vezi Octavianus Bârlea, *Ex historia romena: Ioannes Bob Episcopus Fagarasiensis (1783-1830)*, Frankfurt/Main, 1948, p. 74-75, și Ioan Marin Mălinaș, *Situația învățământului bisericesc al românilor în contextul reformelor școlare din timpul domniei împărătesei*

Analiza poate avea în vedere două precizări preliminare. În primul rând, este necesară o raportare la evoluția teologiei de dincolo de Carpați, începând cu literatura tipărită în cursul secolului al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea, care a constituit multă vreme un reper prin dimensiunea sa practică (cu deosebire, *Carte românească de învățătură* sau *Cazania* mitropolitului Varlaam, Iași, 1643, și *Îndreptarea legii* sau *Pravila cea mare* a mitropolitului Ștefan, Târgoviște, 1652) sau și-a asumat rosturi polemice antiprotestante, ori, mai târziu, anticatolice (*Șapte Taine a Bisericii* și *Răspuns împotriva Catehismului calvinesc* ale aceluiași Varlaam, Iași, 1644-1645, respectiv lucrările polemice anti-catolice tipărite între 1680-1715)⁶. Pentru cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, a fost semnalată semnificația traducerilor patristice efectuate, după 1763, la mănăstirile Dragomirna, Secu și Neamț sub conducerea starețului Paisie Velicikovski, rămase însă în manuscris⁷. Traduceri mai târzii ale școlii paisiene de la Neamț au fost tipărite mai apoi de către mitropolitul Veniamin Costache (*Viețile Sfinților*, apărute la Neamț, între 1807 și 1815); alte traduceri demne de menționat ale acestui ierarh sunt *Tălcuirea celor șapte Taine* (Iași, 1807), *Istoria Scripturii Vechiului Testament* și *Istoria Scripturii ceii nouă* (Iași, 1824), *Istoria bisericăască* a arhiepiscopului Meletie al Atenei (Iași, 1841-1843), *Pidalionul* (traducere a lui Veniamin, revizuită de Neofit Scriban, apărută la Neamț, în 1844)⁸. Unui monah „paisian” de la Neamț, viitorul mitropolit al Ungrovlahiei Grigorie Dascălul, i s-a datorat traducerea *Dogmaticii* Sfântului Ioan Damaschinul (*Descoperire cu amăruntul a pravoslavniciei credințe*, tipărită la Iași, în 1806)⁹. Ulterior, tendința de modernizare a învățământului teologic a avut drept consecință abandonarea modelului tradițional al teologiei

---

Maria Tereza (1740-80), a împăraților Iosif al II-lea (1780-90) și Leopold al II-lea (1790-92). Contribuții privind relațiile româno-austriece, Oradea, 1994, p. 59.

⁶ Diacon Ioan I. Ică jr, *Canonul Ortodoxiei. I. Canonul apostolic al primelor secole*, Sibiu, 2008, p. 15-16; Ana Dumitran, *Religie ortodoxă – religie reformată. Ipostaze ale identității confessionale a românilor din Transilvania în secolele XVI-XVII*, Cluj-Napoca, 2004, p. 153-154; Ernst Christoph Suttner, *Teologia românească: de la creștinare până în prezent*, Târgu-Lăpuș, 2008, p. 35-37.

⁷ Ică jr, *Canonul Ortodoxiei*, p. 18-19; Suttner, *Teologia românească*, p. 107-109; Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996, p. 318-319. În prima lucrare (p. 18 – nota 5), „echivalentul iluminist și patriotic” al școlii ortodoxe „paisiene” de la Neamț este găsit în activitatea contemporană a școlii „ardelene” greco-catolice de la Blaj, cu referire predilectă la activitatea ieromonahului Samuil Micu (traducerea *Biblii* după *Septuaginta*, corpus-ul traducerilor patristice și realizarea unei versiuni a canoanelor Bisericii răsăritene).

⁸ Ică jr, *Canonul Ortodoxiei*, p. 19-20; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 3. (Secolele XIX și XX), ediția a II-a, București, 1994, p. 16; Idem, *Dicționarul teologilor români*, p. 123-125.

⁹ Ică jr, *Canonul Ortodoxiei*, p. 20; Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, p. 38; Idem, *Dicționarul teologilor români*, p. 192-193.

înțeleasă ca disciplină formativă integrală, sub aspect liturgic și duhovnicesc, în favoarea modelului de tip occidental al unei științe pozitive și sistematice¹⁰.

Pe de altă parte, este posibilă o raportare la evoluția învățământului teologic din centrele universitare ale Imperiului Habsburgic, în primul rând din Viena. În mod tradițional, teologia predată aici în secolul XVII și la începutul secolului XVIII se baza pe teologia pozitivă (explicarea Vechiului și Noului Testament, în conformitate cu sensul literal, mistic și anagogic, pe baza textului latin al Vulgatei) și pe teologia speculativă, care îngloba scolastica și teologia morală¹¹. În anul 1752, arhiepiscopul Vienei, Johann Joseph von Trautson, a propus un plan de reformă caracterizat de introducerea unor noi discipline teologice și de distincția dintre două niveluri ale teologiei: la un nivel ridicat se plasa teologia speculativă, însoțită de învățarea ebraiciei și a dreptului canonic (aceasta păstra împărțirea pe tratate și locul important acordat respingerii ereziilor și deviațiilor dogmatice), în timp ce teologia morală avea doar un statut inferior, servind la pregătirea celor mai puțin dotați pentru sarcinile pastorale¹². Planul lui Trautson a influențat și proiectul de reorganizare a studiilor teologice de la Universitatea din Salzburg (din 1774), iar printre manualele recomandate aici erau *Praelectiones dogmaticae*, ale dominicanului Pietro Maria Gazzaniga, pentru dogmatică, *Theologia moralis universa ad usum parochorum et confessoriorum* a iezuitului Paul Gabriel Antoine, pentru morală, *Pastor bonus, seu*

---

¹⁰ Observația lui Ioan I. Ică jr, în *Canonul Ortodoxiei*, p. 21-22.

¹¹ Sylvaine Reb, *L'Aufklärung catholique à Salzbourg. L'oeuvre réformatrice (1772-1803) de Hieronymus von Colloredo*, vol. I, Peter Lang, 1995, p. 338. Dintre cele opt tratate presupuse de teologia scolastică (*De Deo, incarnatione, gratia, virtutibus theologicis, actibus humanis, sacramentis, jure et justitia*), cel puțin câteva erau utilizate și în Seminarul teologic din Blaj, dacă ținem seama de menționarea lor în catalogul bibliotecii mănăstirii „Sfânta Treime”: este vorba de tratatul lui Honoré Tournély, *Praelectiones theologiae de Deo et divinis attributis, quas in scholis sorbonici habuit, editio ultimo prioribus emendatior etc.* Tomus primus, Neapoli, 1765 (urmat de celelalte 9 volume – *Catalogus Bibliothecae Monasterii Balasfalvensis ad Sanctissimam Trinitatem*, Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca (BARFCN), Ms. lat. 435, f. 107v.). Tot aici sunt consemnate și titlurile celor șase tomuri ale unui alt tratat: *Tractatus de virtute et sacramento poenitentiam, Tractatus de Ecclesia, Tractatus de Jure et Justitiae, Tractatus de beatitudine, de actibus humanis. 7 Septembris 1745; Tractatus theologicus de mysterio Incarnationis. 28 Augusti 1745; Comentarium in primam partem D. Thomae de Deo Uno et Trino (ibidem, f. 108r., manuscripta sine frontispicio; în continuare sunt menționate și alte tratate similare, ibidem, f. 108r.-v.).*

¹² Reb, *L'Aufklärung catholique*, p. 338-339. Este interesantă și distincția care-i viza pe acești studenți mai puțin dotați (numiți *theologi morales* sau *auditores casuum*, spre deosebire de așa-numiții *theologi speculativi*), care trebuiau să urmeze doar cursurile de teologie morală, studii biblice, polemică, istorie a Bisericii și elocvență sacră, într-o perioadă de 4 ani. O distincție similară vom întâlni și în cazul Bisericii Unite din Transilvania, unde însă instruirea așa-numiților „moralști” era mult mai simplificată cu privire la disciplinele impuse și la durata studiilor.

idea, officium, spiritus et praxis pastorum a jansenistului Joannes Opstraet pentru teologia pastorală¹³.

Un alt proiect de reformă (*Entwurf zur Einrichtung der theologischen Studien*) a fost conceput de directorul Facultății de Teologie din Praga și apoi al celei din Viena, Franz Stephan Rautenstrauch, în anul 1774, când a și intrat în vigoare în Austria. Obiectivul asumat era cel de a forma „demni servitori ai Evangheliei”, capabili „să instruiască poporul cu privire la principiile religiei și eticii creștine”, deci să comunice cunoștințe solide de dogmatică și morală, ceea ce necesita învățarea regulilor hermeneuticii biblice și studiul patristicii¹⁴. Științelor principale ale teologiei (dogmatică, teologie morală, exegeză, patristică, omiletică, polemică, drept canonic, liturghie, teologie pastorală, cateheză) le erau adăugate științe auxiliare sau introductive: limbile biblice fundamentale și hermeneutica, obiceiurile și cutumele evreilor și ale primilor creștini, istoria Bisericii, patrologia și literatura teologică; materiile teologice erau subdivizate în discipline teoretice – dogmatică, morală și drept canonic – și practice – polemică, morală practică și pastorală; în privința teologiei pastorale, conform Planului schematic din 1778, aceasta era împărțită în: datoria de învățare (prin pastorală catehetică și omiletică), datoria de administrare a sacramentelor și celebrare a liturghiei, datoria de edificare (prin bunul exemplu oferit de preoți)¹⁵. Peste câțiva ani, în 1783, Rautenstrauch a fost numit de împăratul Iosif al II-lea director al Seminariilor generale instituite atunci, ceea ce proba conformitatea ideilor sale cu programul de studiu impus în aceste noi seminarii. Un singur exemplu este ilustrativ – conceperea preotului ca „educator al poporului” (*Volkslehrer*); în acest scop, cel de-al cincilea an al studiilor teologice a fost rezervat învățării noilor metode pedagogice și catehetice, care prevedeau inclusiv utilizarea în cadrul unor cursuri și lecții a limbii vernaculare¹⁶.

Fără a susține caracterul determinant sau exclusiv al relevanței acestor coordonate pentru cazul transilvănean, cred doar că luarea lor în considerare poate favoriza o înțelegere mai adecvată a evoluției învățământului teologic românesc (greco-catolic) din Principat până în deceniile premergătoare Revoluției din 1848.

Dimensiunea polemică și de definire doctrinară caracterizează lucrările publicate în prima perioadă de activitate a tipografiei de la Blaj: *Floarea Adevărului*, 1750; *Învățătură creștinească prin întrebări și răspunsuri, pentru procopseala*

¹³ *Ibidem*, p. 347-348. Mențiuni despre prezența lucrărilor lui Gazzaniga și Antoine la Blaj, vezi la Ciprian Ghișa, *Episcopia Greco-Catolică de Făgăraș în timpul păstoririi lui Ioan Lemeni 1832-1850*, vol. I, Cluj-Napoca, 2008, p. 44 – nota 41.

¹⁴ *Ibidem*, p. 340.

¹⁵ Reb, *L'Aufklärung catholique*, p. 180, 340-343; Christine Schneider, *Der niedere Klerus im josephinischen Wien. Zwischen staatlicher Funktion und seelsorgischer Aufgabe*, Wien, 1999, p. 35-39.

¹⁶ Reb, *L'Aufklärung catholique*, p. 181-182, 352-357; Schneider, *Der niedere Klerus*, p. 39-41.

școalelor, 1755 (cu versiunea latină intitulată *Doctrina Christiana ex probatis authoribus collecta, ad usum hujus scholasticae juventutis cooptata, cum adjecto de Sacra Unione colloquio*, 1757); *Păstoriceasca datorie dumnezeieștii turme vestită*, 1759; *Păstoriceasca poslanie sau Dogmatica învățatură a Bisearecii Răsăritului către cuvântătoarea turmă*, 1760; *Începerea, așezământul și iscălițurile sfântului și a toată lumea Săbor de la Florenția, din ceale vechi grecești și latinești spre înțeleagerea și folosul neamului nostru acum întâiu prefăcute*, 1762 (tipărită și în versiune latină). Nu a lipsit însă nici componenta practică a teologiei, ilustrată de lucrări precum: *Sancti Patris nostri Joannis Damasceni [...] opera philosophica et theologica*, 1763; traducerea Vulgatei, rămasă în manuscris; *Sanctorum patrum nostrorum Pachomii Aegyptiaci, Dorothei Thebani et Theodori Studitae Ascetica*, 1768)¹⁷. Prin apelul la Tradiția Bisericii și la scrierile teologico-juridice tipărite în spațiul extracarpatic, această literatură urmărea să probeze identitatea răsăriteană a Bisericii Unite, departajându-se totodată polemic de adversari ai unirii, precum Maxim Peloponesianul, și mai apoi să o susțină, prin începutul editării (deocamdată doar în versiune latină) a unor scrieri patristice de referință¹⁸. Pe de altă parte, ea își asuma, mai mult sau mai puțin explicit, scopuri didactice, în primul rând prin *Învățătura creștinească* (respectiv *Doctrina Christiana*), dar și prin opera Sfântului Ioan Damaschin.

În ceea ce privește semnificația cărții românești tipărite în alte centre tipografice, investigarea inventarului bibliotecii mănăstirii „Sfânta Treime” din Blaj (care poate deschide o perspectivă asupra coordonatelor literaturii teologice accesibile profesorilor din Seminar) oferă rezultate la fel de interesante. Astfel, sunt menționate aici câteva cărți din secolul XVII, între care *Noul Testament* din 1648 (la secțiunea *Biblia et commentarii*), *Sicriul de aur* din 1683 (la secțiunea *Concionatores*) și *Psaltirea* din 1651 (la secțiunea *Liturgici*)¹⁹. Mai numeroase sunt titlurile provenind din tipografiile de peste munți din aceeași perioadă (*Cuvântări besăricești* [*Cazania* mitropolitului Varlaam, Iași, 1643], în 3 exemplare, *Învățături preste tot anul cu Evanghelile* [*Evanghelie învățătoare*],

---

¹⁷ Zenovie Pâclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite*, ediție îngrijită de Pr. Ioan Tîmbuș, Târgu-Lăpuș, 2006, p. 395-405, 457; Ioan Chindriș, *Cultură și societate în contextul Școlii Ardelene*, Cluj-Napoca, 2001, p. 261-266, 276-281, 306-316; Greta-Monica Miron, „... poruncește, scoale-te, du-te, propoveduește ...” *Biserica Greco-Catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697-1782)*, Cluj-Napoca, 2004, p. 215-216; Ioan Chindriș, Niculina Iacob, *Petru Pavel Aron*, Blaj, 2007, p. 111-157; Gabriela Mircea, *Tipografia din Blaj în anii 1747-1830*, Alba Iulia, 2008, p. 149-164, 178-179, 183-184, 204, 223-224; Ioan Chindriș, Niculina Iacob, „O revelație în teologia românească: prima concordanță biblică”, în Ioan Marginai, *Stiburi din Sfânta Scriptură pentru multe lucruri*, ediție de Ioan Chindriș și Niculina Iacob, Târgu-Lăpuș, 2009, p. 13-17.

¹⁸ Vezi *Floarea Adevărului pentru pacea și dragostea de obște* * *Păstoriceasca poslanie sau Dogmatica învățatură a Besearecii Răsăritului*, ediție îngrijită de Meda-Diana Hotea, cu un studiu istorico-teologic de Pr. Cristian Barta, p. 28-40, 53.

¹⁹ *Catalogus Bibliothecae Monasterii Balasfalvensis*, f. 6v., 15v., 66r.

Mănăstirea Dealu, 1644; *Învățăături creștinești foarte de folos*, Snagov, 1700 – la secțiunea *Concionatores*²⁰; *Psaltirea de-nțăles*, Iași, 1680, și *Parimiile preste an*, Iași, 1683, ale mitropolitului Dosoftei; *Sfânta și domnezeiasca Evanghelie elinească și românească*, București, 1693; *Mineiul* pe lunile martie, aprilie, mai, iunie, iulie și august, Buzău, 1698 – la secțiunea *Liturgici*²¹; *Șapte Taine a Bisericii*, Iași, 1645; *Pravoslavnică mărturisire a săborniceștii și apostoleștii Bisericii a Răsăritului*, Buzău, 1691; *Carte sau lumină cu drepte dovede din dogmele Bisericii Răsăritului*, Snagov, 1699 – la secțiunea *Theologici*²²). Aceștia li se adaugă cărțile apărute în secolul XVIII: câteva cărți liturgice (*Enbologhion*, Râmnic, 1706; *Triod*, Râmnic, 1731; *Pentecostariu*, Râmnic, 1743; *Evanghelie*, București, 1760)²³ și lucrările *Învățătură preoților pe scurt, despre șapte taine ale Bisericii, cu drepte dovediri din pravila Sfinților Părinți* (Buzău, 1702), *Pravoslavnică mărturisire* (București, 1745), *Adunare de multe învățăături* a mitropolitului Iacob Putneanul (Iași, 1757), alături de o traducere din Sfântul Simion, arhiepiscopul Tesalonicului (*Voroavă de întrebări și răspunsuri*, București, 1765)²⁴. Iar pentru începutul secolului XIX, se cuvine menționată *Epitoma dogmelor* – scrierea polemică ce a provocat, conform lui Nicolae Iorga²⁵, tipărirea într-o nouă ediție a lucrărilor *Floarea Adevărului și Dogmatica învățătură* (Blaj, 1816): *Arătare sau adunare pre scurt a dumnezeieștilor dogme ale credinței*, de Atanasie din Paros, urmată de *Întrebările cu răspunsurile ceale theologicești ale Sfântului Atanasie cel Mare*, *Istoriia pentru împărechiiarea cea pentru purceaderea prea Sfântului Dub* a arhiepiscopului Novgorodului Teofan Procopovici și *Cuvânt pentru purceaderea prea Sfântului Dub* a ieromonahului Macarie Macri, toate traduse din limba greacă prin „osârdiia și silința” episcopului Iosif al Argeșului (în afara *Întrebărilor Sf. Atanasie*) și tipărite într-un volum *in folio* la Neamț, în februarie 1816, cu încuviințarea mitropolitului Veniamin, de ieromonahul Gherontie tipograful²⁶. Timpul asprelor polemici din secolul anterior se pare însă că trecuse de mult, astfel că dezbateră nu a continuat.

Se poate sesiza așadar prezența predominantă a lucrărilor de teologie practică și polemică, o imagine accentuată dacă ținem seama de lucrările provenind din secolul al XVIII-lea, între care câteva destinate cu predilecție instruirii preoților. Aparent paradoxală este slăbiciunea prezenței tipăriturilor

²⁰ *Ibidem*, f. 9r., 10v.-11r. Pentru cel de-al treilea exemplar al *Cazaniei*, titlul este mai detaliat: *Cu punerea Evangheliilor înainte apoi tâlcuirea*. Iar pentru primul exemplar, se face următoarea mențiune: „In Cuvântările bisericesti mai susu scrise este pusă o rânduială pentru dasdea preoților, quare o da Archiereului, din Dietă esită, sub Georg Rakotzi?”

²¹ *Ibidem*, f. 64v., 65v.-66v.

²² *Ibidem*, f. 95r., 104r., 106r.

²³ *Ibidem*, f. 64r., 65v., 66v.-67r.

²⁴ *Ibidem*, f. 92r., 100v., 104r., 106r.

²⁵ Nicolae Iorga, *Istoria Românilor*. Vol. VIII. *Revoluționarii*, ediție îngrijită de Georgeta Filitti, București, 2006, p. 179.

²⁶ *Catalogus Bibliothecae Monasterii Balasfalvensis*, f. 93v.-94r.

transilvănene de secol XVII (sunt menționate doar câteva de primă importanță), dar se poate presupune că, în parohii, situația era simțitor diferită²⁷. Oricum, datele prezentate reflectă preferința pentru o anumită orientare (practică) a învățământului teologic, pe care analiza efectuată în continuare o va evidenția și mai mult.

Faptul este relevat de programul studiilor. La început, conform actelor de înființare a școlilor din Blaj, din anul 1754 (*Rânduiala cinst. Ieromonahi și a scoalelor, ce s-au rânduit se fie în mănăstirea S. Treime în Blaj și Rânduiala învățătorilor și traptazițelor* [...]²⁸), lui Silvestru Caliani îi revenea tâlcuirea poruncilor dumnezeiești și bisericești și a tainelor („materia, forma, intenția, ministrul, și earăși modrul cum se se slujească și de la cine ș. c.”), limbile și științele, împreună cu paza bibliotecii, lui Grigore Maior, iar explicarea chestiunilor de credință („mai ales ceale ce sânt *de necessitate medii* și altele după înțeleagerea și vrâsta ascultătorilor”), a celor privind unirea, alături de istorie, lui Atanasie Rednic; în plus, Gherontie Cotore (acesta avea în grijă și arhiva), protopopol Blajului Ioan Săcădate și eclesiarhul Leonte Moschonas trebuiau să-i învețe „cinul Beserecii” („rândul patrafirului se țină toți pe rând, începând de la vecernie de sâmbătă seara până la altă sâmbătă după liturghie”) „pre carii va fi de lipsă”²⁹. Din 1763, dar probabil și anterior, a fost folosită pentru predare *Învățătura creștinească*, iar apoi și tratatul cuprinzând opera filosofică și teologică a Sfântului Ioan Damaschin³⁰.

O modificare destul de semnificativă, în sensul începutului adaptării la modelul învățământului teologic apusean, poate fi sesizată în anul 1767, când programul de studii din Seminarul diecezan (cel de la mănăstirea „Buna-Vestire”) cuprindea doctrina creștină după catehismul cardinalului Bellarmin (*Doctrina christiana breve*, 1597) și Catehismul roman, chestiunile mai importante fiind tratate după Sfântul Toma d’Aquino și teologia morală a iezuitului Paul Gabriel Antoine (posibil *Theologia moralis universa*, 1726³¹), sugerând în esență un

---

²⁷ Pentru aceasta, vezi Miron, *Biserica Greco-Catolică*, p. 358-368, unde autoarea semnalează dificultatea investigării provenienței cărților din dotarea parohiilor, consemnate în protocoalele vizitațiilor canonice; este așadar dificil de estimat proporția tipăriturilor transilvănene de secol XVII, în cazul, de pildă, al cărților mai numeroase, cu caracter liturgic sau omiletic. Pentru importanța literaturii omiletice în secolul al XVII-lea, vezi Dumitran, *Religie ortodoxă*, p. 214-225, iar pentru continuitatea temelor și textelor în secolele XVII-XVIII, pe baza surselor manuscrise, vezi Eadem, *Poarta cerinului*, Alba Iulia, 2007, p. 29-54.

²⁸ Timotei Cipariu, *Acte și fragmente latine romanesci. Pentru istoria beserecei romane mai alesu unite*, Blaj, 1855, p. 219-224.

²⁹ Vezi și: Pâclișanu, *Istoria Bisericii*, p. 379; Mălinaș, *Situația învățământului bisericesc*, p. 59-65; Miron, *Biserica Greco-Catolică*, p. 212-213; Iacob Mârza, *École et nation. (Les écoles de Blaj à l'époque de la renaissance nationale)*, Cluj-Napoca, 2005, p. 48-49.

³⁰ Pâclișanu, *Istoria Bisericii*, p. 388-389; Miron, *Biserica Greco-Catolică*, p. 215, 221.

³¹ Tratatul citat și mai sus, ca manual recomandat pentru teologia dogmatică, la Universitatea din Salzburg. În inventarul bibliotecii din Blaj, lucrarea menționată se regăsește într-o ediție

învățământ subordonat scopurilor misionare³². Cursul teologic propriu-zis a fost inaugurat în anul 1773, cu o durată de 2 ani, el putând fi urmat de cei care absolviseră studiile filosofice la Blaj sau Cluj. Se predă probabil cel puțin teologia dogmatică, teologia morală, Sfânta Scriptură și dreptul ecleziastic, după manuale teologice latine, dobândite de Ignatie Darabant de la împărăteasa Maria Tereza³³. În 1774, profesorii desemnați de Capitlul mănăstirii „Sfânta Treime” să predea în Seminarul din Blaj erau: Iacob Aron, asistat de Ieronim Kalnoki, pentru teologie; Ignatie Darabant, pentru dreptul canonic, Ștefan Pop pentru filosofie, Augustin Körösi pentru etică, Samuil Micu pentru rit și catehism³⁴. Din anul 1779 până la desființarea Seminarului de către Iosif al II-lea, predarea teologiei a revenit lui Ioachim Pop³⁵; în 1789, acesta funcționa ca *ordinandorum examiner*, desigur pentru cei care urmau pregătirea de scurtă durată, după mai vechiul obicei³⁶.

După reînființarea Seminarului diecezan (ulterior anului 1791), cursul teologic se desfășura deja pe o durată de 3 ani, fiind predate teologia dogmatică, teologia morală, Sfânta Scriptură, istoria ecleziastică și dreptul canonic, inclusiv de profesori care aparțineau clerului secular³⁷. Catedra de teologie dogmatică a fost încredințată lui Ioachim Pop (cca. 1793-1803), apoi lui Dimitrie Caian junior; cea de teologie morală probabil mai întâi lui Chiril Țopa (1793, 1796-1799), apoi lui Dimitrie Caian senior, Gabriel Stoica, Dimitrie Vaida și din nou lui Gabriel Stoica; cea de hermeneutică biblică a fost oferită mai întâi lui Samuil Micu, care a refuzat invocând motive de sănătate, ea fiind ocupată de călugărul Benedict Fogarași (profesor de Sfânta Scriptură între 1796 și, probabil, 1807), iar mai târziu de Teodor Pop (care a predat și limbile orientale); cea de istorie ecleziastică (a Noului Testament) arhivarului capitular Ioan Pop, lui Vasile Filipan, Vasile Rațiu și Ioan Lemeni; cea de drept canonic

---

romană în două tomuri, apărute în anii 1752 și 1757 (*Catalogus Bibliothecae Monasterii Balasfabvensis*, f. 92v.-93r.).

³² Conform raportului lui Iacob Aron către Congregația *de Propaganda Fide* din acest an (citată la Bârlea, *Ioannes Bob*, p. 70, și Miron, *Biserica Greco-Catolică*, p. 213-214) și a unei scrisori a episcopului Atanasie Rednic către aceeași Congregație (citată la Miron, *Biserica Greco-Catolică*, p. 214). Autoarea citată sugerează, drept model al seminarului înființat de episcopul Petru Pavel Aaron, Colegiul Urban de Propaganda Fide.

³³ Bârlea, *Ioannes Bob*, loc. cit. Cf. *Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna. Processi canonici dei Vesconati*, nr. 603 – mărturia Capitlului mănăstirii „Sfânta Treime” despre activitatea lui Darabant, din 28 iunie 1788; Ioan Micu Moldovanu, „Documente pentru biografia lui S. Klein”, în *Arhivul pentru filologia și istoria*, XXXIV/1870, p. 677, 678-679; Zenovie Păclășanu, „Samuil Klein concurent la episcopia unită a Orăzii-mari”, în *CCB*, VIII, 1919, nr. 9-10, p. 197.

³⁴ Miron, *Biserica Greco-Catolică*, p. 216.

³⁵ Bârlea, *Ioannes Bob*, p. 71 și 370-371 – doc. nr. CXII-CXIII.

³⁶ *Ibidem*, p. 71 și 374 – doc. nr. CXIX.

³⁷ *Ibidem*, p. 72.

mai întâi lui Petru Maior (1792-1793), apoi lui Vasile Filipan și Vasile Rațiu³⁸. Cei care urmau acest curs erau numiți *theologi absoluti*, dar în afara lor erau ordinați și așa-numiții „moralști”, destinați parohiilor mai sărace, a căror instruire (timp de doi ani în 1812, constând din învățarea teologiei dogmatice, dar mai ales a celei morale) era încredințată unui *professor ordinandorum* – Dimitrie Caian senior în 1793, în 1812 lui Dimitrie Vaida și în 1813 lui Gabriel Stoica³⁹. Conform unei decizii a sinodului din 1821, ei trebuiau să știe să citească bine, să cânte, să scrie și să cunoască catehismul⁴⁰.

În anul 1835, corpul profesoral al Facultății teologice din noul Liceu episcopal (înființat în 1831, cu o durată de 4 ani) îi avea în componență pe Vasile Rațiu, profesor de istorie ecleziastică și canoane, Ștefan Boer, de teologie morală și pastorală, Simeon Füleș, de teologie dogmatică, și Timotei Cipariu, de limbile ebraică și greacă și de studii biblice⁴¹. Iar situația disciplinelor predate în anul 1840 și ulterior, împreună cu conținutul lor tematic, ilustrează continuarea tendinței spre specializare, pentru că, în afara materiilor deja existente (teologia dogmatică și morală, istoria ecleziastică, dreptul canonic, studiul biblic), apar discipline distincte sau noi: limbile greacă și ebraică, exegeza Vechiului Testament, introducere în Noul Testament, hermeneutica, arheologia biblică, teologia pastorală⁴².

Rezultatele evoluției programului de studii pot fi sesizate prin evaluarea numărului și a calității pregătirii preoților hirotoniți la Blaj, pe parcursul a circa cinci decenii (1784-1833), în timpul episcopului Ioan Bob și în perioada sedisvacanței de după moartea acestui ierarh. Conform sursei valorificate în anexa studiului de față, numărul preoților ordinați care aveau studii teologice complete, efectuate la Blaj sau în afara Principatului (la Lwow, Bratislava, Trnava, sau Viena), desemnați ca „teologi” sau „teologi absoluti”, se ridică la minimum 295⁴³, dintr-un total de 1912; unul este menționat ca *minor absolutus*,

---

³⁸ *Ibidem*, loc. cit.; Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor. Biserica Greco-Catolică din Transilvania sub conducerea episcopului Ioan Bob (1782-1830)*, ediția a II-a, Cluj-Napoca, 2007, p. 273.

³⁹ Bârlea, *Ioannes Bob*, p. 73 și 401-402 – doc. nr. CLXV (raport adresat de Petru Maior Congregației de Propaganda Fide, la 1 octombrie 1793, conținând opinii extrem de severe cu privire la instruirea „moralștilor”); Dumitran, *Un timp al reformelor*, loc. cit.

⁴⁰ Ioan Micu Moldovanu, *Acte sinodale ale basericei romane de Alba Julia si Fagarasiu*, tom II, Blaj, 1872, p. 73.

⁴¹ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioeceseos Fogarasiensis in Transylvania, pro anno a Christo Nato MDCCCXXXV [...]*, Blasii, p. 7. O situație puțin diferită, pentru anul 1832-1833, când funcționau Teodor Pop (la studiu biblic), Vasile Rațiu (pentru aceleași discipline), Timotei Cipariu (la teologie dogmatică) și Ioan Rusu (la teologie pastorală), este menționată la Ghișa, *Episcopia Greco-Catolică*, p. 234 – nota 22.

⁴² Mârza, *École et nation*, p. 158-160; Ghișa, *Episcopia Greco-Catolică*, p. 233-234.

⁴³ Aceștia li s-ar mai putea adăuga alți 17 preoți, amintiți doar cu numele (nume, de altfel, destul de rezonante pentru ierarhia greco-catolică din această perioadă), dar care nu sunt

unul ca teolog în anul III și alți trei teologi în anul II⁴⁴. În afara acestora, au mai fost ordinați 22 de *clerici* și 23 de *clerici moralistae*⁴⁵. Nu este limpede natura diferenței dintre acești extrem de puțini „moralisti” și imensa majoritate a restului preoților hirotoniți (depășind cu mult cifra de 1500), care urmau probabil aceeași pregătire de (mai) scurtă durată, și pentru care nu se consemnează decât numele (de multe ori, doar prenumele), însoțit de parohia pentru care erau ordinați. Este posibil ca ei să fi fost desemnați de episcop pentru anumite parohii, spre deosebire de ceilalți, trimiși de comunități, dar această ipoteză rămâne să fie probată⁴⁶.

Pe baza acestor cifre, se poate concluziona că numărul mediu de preoți cu studii complete ordinați anual a fost în această perioadă de circa 6⁴⁷. Și totuși, chiar în aceste condiții, aproape o treime dintre teologii „absoluți” nu au putut fi absorbiți de dieceză, ei nefiind hirotoniți pentru o anumită parohie⁴⁸. În cazul a 5 preoți este menționată hirotonirea *ad titulum dioecesis*⁴⁹, alți doi au fost ordinați *pro vacantia aliqua*, respectiv *pro incerto loco*⁵⁰, unul pentru dieceza de Oradea⁵¹, iar pentru doi preoți este menționat doar comitatul⁵². Întârzierea deciziei de primire a hirotoniei devine explicabilă în asemenea circumstanțe: Antonius Korojan, teolog „absolut” de Viena, a făcut-o după 4 ani⁵³. Însă nu trebuie pierdută din vedere nici tentativa episcopului de „împrosătare” a clerului subordonat, prin trimiterea în parohii a unui număr însemnat de preoți cu studii teologice complete, ori cea, este drept, destul de modestă, de preluare într-o anumită măsură a controlului privind

desemnați nici ca „teologi”, nici ca „teologi absoluți”, nici ca și „clerici” (vezi Anexa, nr. 23-28, 30, 32-37, 41-43, 45).

⁴⁴ Vezi Anexa, nr. 16, 17, 76, 191, 304.

⁴⁵ În Anexă au mai fost incluși alți 12 preoți, care nu se încadrează în aceste categorii (nr. 8, 71, 98, 100, 186, 255, 271, 272, 277, 297, 355, 356).

⁴⁶ Ea poate fi susținută cu certitudine într-un singur caz: cel al lui Ioan Duca, hirotonit ca preot celib la 25 martie 1807, pentru parohia din Cluj (vezi Anexa, nr. 109).

⁴⁷ Pe decenii, ea a fluctuat însă de la nici măcar 2 pentru primul deceniu (1784-1793 – 18 „teologi” sau „teologi absoluți”), la ceva mai mult de 2 în al doilea (1794-1803 – 26), până la circa 8 în cel de-al treilea și al patrulea (1804-1813 – 81; 1814-1823 – 74), respectiv peste 9 în ultimul deceniu (1824-1833 – 96).

⁴⁸ Este vorba de 91 de preoți. Acest număr a putut fi însă mai scăzut, dacă cei 32 pentru care este menționată localitatea de origine vor fi fost hirotoniți pentru aceasta.

⁴⁹ Vezi Anexa, nr. 173, 185 (în acest caz este notată și localitatea de origine a preotului), 188, 189, 204.

⁵⁰ Anexa, nr. 98, 186 (în ambele cazuri este menționat comitatul).

⁵¹ Anexa, nr. 100.

⁵² Anexa, nr. 46, 47. În rest, mai lipsește mențiunea privind parohia pentru cei 17 preoți despre care a mai fost vorba și în nota 34, pentru 6 clerici (nr. 38, 52, 63, 64, 68, 77 – în afara primului și ultimului, ceilalți au trecută și localitatea de origine), 5 „moralisti” (nr. 18, 31, 55, 56, 70 – ultimii 3 au totuși indicată localitatea de origine), 2 teologi în anii II și III (nr. 16, 17) și pentru un alt preot, notat doar cu numele (nr. 71).

⁵³ Vezi Anexa, nr. 93. Consemnarea însoțitoare este relevantă : [...] *Theologus Viennensis absolutus ante 4 annos et tandem modo se determinavit.*

desemnarea preoților: pentru aceasta pledează faptul că unii preoți au fost destinați pentru comitatele mai îndepărtate de centrul diecezei, iar cei hirotoniți *ad titulum dioecesis* (toți teologi „absoluți”) apar în perioada de după tentativa de reformare a administrației diecezei din anul 1811 (prima mențiune a unui asemenea preot este din anul 1813).

Un alt aspect demn de semnalat se leagă de apariția (tot începând cu anul 1813) a preoților care au adoptat celibatul în momentul hirotonirii. Faptul este explicabil în condițiile oportunităților de promovare ierarhică oferite prin înființarea capitlului, în care puteau intra doar preoți celibi, în prealabil aceștia făcând parte din aparatul administrativ central al diecezei, ori funcționând ca vicari foranei. Pentru perioada avută în vedere, sunt atestați 22 de preoți celibi, teologi „absoluți” fără excepție, cei mai mulți fiind hirotoniți fără menționarea unei parohii⁵⁴. Printre ei s-au numărat Teodor Bálđi, Isidor Alpini (hirotonit *ad titulum dioecesis*), Arsenie Popovici, Constantin Alutan și Vasile Filipan (ambii cu studii teologice la Viena), Nicolaus Many (cu studii tot la Viena), Teodor Serényi, Iosif Todor, Constantin Pappfalvi și Timotei Cipariu⁵⁵.

Aspectele evidențiate⁵⁶ reflectă tendințe de evoluție anterioare episcopatului lui Ioan Bob. Astfel, încă în anul 1772, un raport al lui Ignatie Darabant menționa 43 de preoți instruiți (în afara provinciei) care activau la acea dată în dieceză, 15 studenți sau absolvenți care nu fuseseră numiți în parohii din cauza lipsei mijloacelor de subzistență, alți 17 bursieri fiind dispuși să primească hirotonia dacă li se asigurau mijloacele de trai⁵⁷. Ulterior, așa cum s-a văzut, a sporit numărul preoților cu pregătire superioară, chiar dacă, raportat la totalul hirotonirilor, el a rămas destul de modest. Importantă a fost tentativa de soluționare a problemei integrării acestor preoți, semnalată deja în anii '70 și '80⁵⁸, prin încercările de asigurare a unei mai bune dotări a parohiilor, în continuarea demersurilor anterioare, și de reorganizare a rețelei parohiale⁵⁹.

---

⁵⁴ Pentru Ioan Man și Teodor Mindszenti este consemnată localitatea de origine (vezi Anexa, nr. 174, 175), Chiril Dunca a fost hirotonit ca și *cooperator* pentru Năsăud (nr. 254), iar Ioan Moldovan preot pentru Tofalva (nr. 342).

⁵⁵ Vezi Anexa, nr. 202, 204, 210, 225, 226, 245, 267, 269, 276, 279, 283, 289, 293, 307-309, 322, 369.

⁵⁶ În această privință, îmi fac o datorie de onoare de a corecta cifrele avansate într-o lucrare anterioară, rezultate dintr-o analiză poate prea grăbită (cf. Dumitran, *Un timp al reformelor*, p. 331-332).

⁵⁷ Miron, *Biserica Greco-Catolică*, p. 217-219, 224 și 506-511 – Anexa III.

⁵⁸ I. Tóth Zoltán, *Primul secol al naționalismului românesc. 1697-1792*, traducere din limba maghiară de Maria Someșan, București, 2001, p. 305-308; Câmpeanu, *Elitele românești*, p. 232.

⁵⁹ Pentru prima chestiune vezi Daniel Dumitran, „Statutul social-juridic și implicațiile sale politice: demersurile episcopului Ioan Bob pentru ameliorarea situației materiale a clerului greco-catolic din dieceza Făgărașului”, în vol. *Coordonatele preoției greco-catolice – Istorie și actualitate*, Blaj, 2002, p. 205-215, și Miron, *Biserica Greco-Catolică*, p. 219-220 (cu privire la demersurile anterioare). Pentru cea de-a doua chestiune, vezi Dumitran, *Un timp al reformelor*, p. 171-176.

Dacă acestea nu s-au soldat deocamdată cu toate rezultatele scontate, în schimb, la nivelul conducerii diecezei, posibilitatea de promovare ierarhică prin ocuparea demnităților de vicari foranei și de canonici capitulari a fost oferită, în esență, celor mai bine pregătiți dintre clerici, fiind favorizată astfel constituirea unei mai consistente intelectualități clericale greco-catolice, în primele decenii ale secolului XIX. Totodată, au persistat însă și aspecte percepute tot mai mult ca negative, precum cel privind instruirea „moralistilor”⁶⁰.

În conformitate cu aceste coordonate, se impune aprecierea diferențiată a formării candidaților la preoție, în funcție de durata studiilor și tipul cursurilor frecventate. Este ceea ce voi încerca în continuare, și pentru aceasta voi reveni la problema mijloacelor de comunicare a cunoștințelor (cărți și manuale), cu referire la perioada deceniilor de la sfârșitul secolului XVIII și începutul veacului următor.

Atenția ne poate fi reținută mai întâi de contribuțiile esențiale ale lui Samuil Micu, chiar dacă autorul lor a fost mai puțin implicat în activitatea didactică. Întâlnim, din nou, o teologie practică prin traduceri patristice (din Sfântul Vasile cel Mare, Ioan Hrisostom – cu, printre altele, *A celui întru sfinți părintelui nostru Ioan Gură de Aur, arhiepiscopul Tarigradului, de preoție cărți șese* –, Chiril al Ierusalimului – cu *Catibises sau învățături către cei ce vin la Botez*, 1788 – și mulți alții) și în *Canoanele săboarelor a toată lumea și a celor nameasnice și ale sfinților părinți, ceale primite în Besearica Răsăritului*, 1798, cu o dublă semnificație suplimentară, chiar dacă lucrările au rămas în manuscris: raportarea la spiritualitatea răsăriteană și dimensiunea erudită (aceste surse fiind valorificate chiar de Micu în alte lucrări), prin care se apropia de noua manieră de abordare a teologiei din Imperiu. S-a adăugat ulterior, remarcabila contribuție reprezentată de traducerea *Bibliei* după Septuaginta (tipărită în 1795), precedată de studii biblice distincte (*Ce iaste S[[ânta] Scriptură, Prolegomene la Sfânta Scriptură, Puneri din prolegomenele Sfintei Scripturi de descoperirea cea dumnezeiască* și manuscrisul fragmentar „Istoria Noului Testament”), apoi traducerea celebrei lucrări de pietate *Imitatio Christi* (*A Thomei de la Chempis de urmarea lui Hristos cărți 4, foarte de mare folos sufletului cucearnic*) și a lucrării lui Segneri *Instructio poenitentis* (sub titlul *Îndreptarea păcătosului. Acum scrisă și culeasă și întru acest chip așezată și rânduită pentru folosul creștinilor, cum să cade să-și mărturisească preotului păcatele*, 1780), ori predicile (*Propovedanie sau învățături la îngropăciunea oamenilor morți*), tipărite la Blaj, în anul 1784, dar și cele rămase în manuscris (*Cuvânt către păstorii sufletești*) pe care a încercat, fără succes, să le publice la sfârșitul vieții⁶¹. Prin alte contribuții, opera

⁶⁰ Pentru problema „moralistilor” sub episcopul Ioan Lemeni, vezi Ghișa, *Episcopia Greco-Catolică*, p. 235-237.

⁶¹ Bârlea, *Ioannes Bob*, p. 116-119, 120; Chindriș, *Cultură și societate*, p. 282-283, 287, 289-291, 338-339. Titlurile manuscriselor au fost citate conform bibliografiei operei lui Samuil Micu, din Ioan Chindriș, Niculina Iacob, *Samuil Micu în mărturie antologică*, Târgu Lăpuș, 2010, p. 22-25.

cărturarului român ilustrează întâlnirea dintre spiritualitatea Reformei catolice și gândirea Luminilor: cele două disertații latine publicate la Viena (*Dissertatio canonica de matrimonio juxta disciplinam Graecae Orientalis Ecclesiae* și *Dissertatio de jejuniis Graecae Orientalis Ecclesiae*)⁶² și traduceri după *Istoria ecleziastică* a lui Fleury, rămase în manuscris, acest autor influențându-l pe Samuil Micu, așa cum s-a observat, și în redactarea manuscrisului cu titlul *Istoria împărecherii întră Besearica Răsăritului și a Apusului, carea s-au făcut pe vremea lui Mihail Cheluralie, patriarbul Țarigradului, și a săborului de la Florenția*⁶³.

Spre sfârșitul anilor '90, a început să se evidențieze strădania de tipărire a unor tratate teologice de anvergură, traduse sau prelucrate în limba română pentru uzul clericilor sau preoților activi, care utilizaseră până atunci, în cele mai multe cazuri, manuale în limba latină⁶⁴. Primul asemenea tratat i s-a datorat chiar lui Samuil Micu. Acesta a fost *Theologia moralicească sau bogoslovia* (2 volume, Blaj, 1796), foarte probabil o prelucrare adaptată ritului răsăritean după cartea profesorului de teologie morală de la Universitatea din Olmütz (și, din 1784, al celei din Viena), Wenceslaus Schanza⁶⁵. El era adresat creștinilor și mai ales preoților, cărora li se încredințase „slujba cuvântului, și sânt detori în toată vremea să fie gata și grabnici a învăța și a îndrepta sufletele”; acestora din urmă li se recomanda să o folosească pentru a „învăța deregătoriile și detoriile creștinești, ca apoi acelea să învețe pre toți aceia a cărora grije și răspunsu asupra sa au luat”⁶⁶. Interesantă este sugestia împrumuturilor din alți autori, exprimată de episcopul Ioan Bob la 15 octombrie 1794, ca răspuns la solicitarea de cenzurare a manuscrisului, pentru ca lucrarea să se acomodeze „menteii celor mai pucinu culti și prein urmare necesității acestei diecese a Fagarasiului, [...] seau se va pote acomoda cu pucine schimbari și împrumutandu prein concursulu și a dîsului parente și deintru alti autori [...]”⁶⁷. De ce nu va fi fost posibilă o asemenea revizuire, chiar din propriu impuls, a unei traduceri efectuate în atmosfera vieneză a începuturilor

⁶² Bârlea, *Ioannes Bob*, p. 119-120; Păclișanu, *Istoria Bisericii*, p. 491-492; Chindriș, *Cultură și societate*, p. 287-289.

⁶³ Bârlea, *Ioannes Bob*, p. 118; Pompiliu Teodor, *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca, 1984, p. 106-118; Idem, *Sub semnul Luminilor. Samuil Micu*, Cluj-Napoca, 2000, p. 273-274; Chindriș, *Cultură și societate*, p. 283-286; Chindriș, Iacob, *Samuil Micu în mărturie antologice*, p. 25.

⁶⁴ Bârlea, *Ioannes Bob*, p. 73.

⁶⁵ *De theologia morali positiones locis Sacrae Scripturae et traditionis illustratae*, tomi 2, Brunae, 1780, existentă în biblioteca mănăstirii din Blaj (*Catalogus Bibliothecae Monasterii Balasfalvensis*, f. 105v). Alte lucrări ale aceluiași autor: *Theologia moralis*, de asemenea în 2 volume (1784), și *Moralis christiana in systema redacta, locis S[acrae] Scripturae, Traditionis et Decretis a suprema potestate latis illustrata*, în 4 volume (1785-1788); ultima a fost utilizată ca manual la Viena până în anul 1791. Otto Schmid, „Schanza, Wenzel“, in *Allgemeine Deutsche Biographie*, 30 (1890), S. 572 (Onlinefassung: http://www.deutsche-biographie.de/artikelLADB_pnd100399746.html).

⁶⁶ Apud BRV II, p. 385-386, nr. 600.

⁶⁷ Micu Moldovanu, *Documente*, p. 676.

reformismului iosefin, după un autor și profesor extrem de apropiat tendinței de reformare a studiilor teologice, în conformitate cu proiectul lui Rautenstrauch?⁶⁸ Mai ales că, prin utilizarea scrierilor patristice răsăritene, pentru a realiza o lucrare potrivită ritului propriu și accesibilă așadar, așa cum s-a remarcat, în primul rând teologilor „moralști”⁶⁹, Micu răspundea uneia dintre direcțiile amintitei reforme, aceea privind studiul patristicii⁷⁰. S-ar putea pune cel puțin întrebarea dacă nu cumva referințele destul de frecvente la tratatul despre botez al Sfântului Chiril al Ierusalimului n-ar fi de explicat prin traducerea acestuia în limba română de către Micu, realizată însă doar în 1788, pe când traducerea din Schanza a fost făcută la Viena, cu mult înaintea acestui an⁷¹.

Următoarele tratate au fost *Theologia dogmatică și moralicească despre Taine preste tot*, volum urmat de alte șapte, consacrate fiecărei taine în parte (Blaj, 1801-1802), traduse de mai mulți teologi (Dimitrie Caian senior, Samuil Micu, Dimitrie Vaida) în colaborare cu episcopul, după prelecțiunile teologice despre sacramente ale teologului galican francez Honoré Tournély (1727-1730) – existente, așa cum am semnalat, în biblioteca mănăstirii din Blaj –, respectiv *Theologia dogmatică*, tradusă de Dimitrie Caian junior și alții (Ioan Lemeni, Gabriel Popovici) după același autor (volumele I-II, Blaj, 1804, volumul III, Blaj, 1811)⁷². Ele se adresau clericilor din Seminar (care urmau cursul complet),

⁶⁸ Pentru apropierea lui Wenceslaus Schanza de iluminism vezi Andreas Laun, „Die Moraltheologie im 18. Jahrhundert unter dem Einfluss von Jansenismus und Aufklärung“, în Elisabeth Kovács (Hrsg.), *Katholische Aufklärung und Josephinismus*, Wien, 1979, p. 289.

⁶⁹ Bârlea, *Ioannes Bob*, p. 73, 74. Informații privind tirajul tipăriturii *Theologia moralicească* (1297 exemplare la începutul anului 1797) și difuzarea ei treptată oferă Gabriela Mircea (*Tipografia din Blaj*, p. 313-314).

⁷⁰ Preocupări similare reflectă alte două manuscrise ale lui Samuil Micu: *Theologie sau cuvântare de Dumnezeu. etc. În Viena. 1781. De descoperirea dumnezeiască. Tomul I*, respectiv *Carte despre descoperirea dumnezeiască* (citările conform Chindriș, Iacob, *Samuil Micu în mărturii antologice*, p. 23-24; cel de-al doilea manuscris este datat în anul 1798 – *ibidem*, p. 605, nota 117). În inventarul bibliotecii din Blaj mai apare o *Theologia moralis manuscripta graece sine frontispicio* și o *Theologia moralis manuscripta latine sine frontispicio*, cea din urmă în 2 volume (*Catalogus Bibliothecae Monasterii Balasfabvensis*, f. 107v.).

⁷¹ Vezi scrisoarea lui Samuil Micu către Samuil Vulcan, din 9 noiembrie 1787, în care amintește printre lucrările pe care le avea deja gata și o *Schanza Theologia moralem* (Iacob Radu, „Doi luceferi răătăcitori. Contribuiri la viața și operele lui Gheorghe Șincai și Samoil Micu Clain”, în *AAR-SL*, seria III, tom II (1925), p. 203, doc. nr. III).

⁷² Bârlea, *Ioannes Bob*, p. 73-75; Chindriș, *Cultură și societate*, p. 286; Daniel Dumitran, „Reformarea clerului parohial în timpul episcopului Ioan Bob. Un posibil model?”, în vol. *Identități confesionale în Europa Central-Orientală (secolele XVII-XXI). Lucrările colocviului internațional din 14-17 noiembrie 2007, Cluj-Napoca*, coord. Nicolae Bocșan, Ana Victoria Sima, Ion Cârja, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2009, p. 204-205; Idem, „Despre geneza și semnificațiile unei cărți „netrebnice”, atribuite lui Samuil Micu: *Theologia dogmatică și moralicească despre Taine*”, în *AUA hist.*, 12/II, 2008, p. 211-230. Volumele consemnate în catalogul

dar și preoților în activitate (celor mai distinși în al doilea caz) care nu puteau citi în limba greacă și latină, fiind datori însă să explice tainele credincioșilor sau să le facă „dreaptă judecată” atunci când veneau la spovedanie⁷³. O dimensiune practică, funcțională, care, chiar dacă se baza pe un reper diferit față de cele recomandate în acea vreme în Imperiu, mărturisea preocuparea pentru distincția între cele două tipuri ale teologiei și pentru importanța relației dintre cunoștințele transmise și practica pastorală. Informațiile privind tirajul (830 de exemplare pentru toate volumele tipăriturii din 1801-1802)⁷⁴ ar putea fi interpretate prin difuzarea mai selectivă, în cazul preoților, respectiv utilizarea mai restrânsă în Seminar (unde, pentru această perioadă, numărul clericilor care absolveau ca teologi „absoluți” era încă extrem de redus); tirajul cărții din 1804 și 1811 contrazice însă această ipoteză, el apropiindu-se, prin cifra de 1192, respectiv 1180 exemplare⁷⁵, de tirajul tratatului tipărit în anul 1796. Nici dimensiunile celor două tratate, în ansamblu relativ similare, nu explică diferența. Motivația trebuie să fi fost, de aceea, de altă natură, foarte probabil financiară⁷⁶. În legătură cu cel de-al doilea tratat, merită amintită prezența lui și în afara Transilvaniei: el a fost utilizat la Seminarul de la Socola, înființat de mitropolitul Veniamin Costache în anul 1803, unde a activat din 1820, ca profesor de teologie, Vasile Fabian-Bob⁷⁷.

Scrieri similare le-au fost atribuite și primilor profesori care au predat aceste discipline (manuscrisele, după cât se pare, nu s-au păstrat): lui Ioachim Pop o *Teologie dogmatică*⁷⁸, lui Chiril Țopa o *Teologie morală*⁷⁹, iar lui Vasile Filipan

---

bibliotecii din Blaj sub titlurile *Theologia dogmatica de sacramentis, Tractatus de actibus humanis* și *Tractatus de religione* (*Catalogus Bibliothecae Monasterii Balasfalvensis*, f. 107r.-v.) trebuie să reprezinte cele 3 volume din *Theologia dogmatică*.

⁷³ Bârlea, *Ioannes Bob*, p. 74; Dumitran, *Reformarea clerului*, p. 209.

⁷⁴ Mircea, *Tipografia din Blaj*, p. 320-322.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 324-325.

⁷⁶ În anul 1802, episcopul Ioan Bob a instituit 24 de burse în Seminariile romano-catolice din Alba Iulia, Cluj, Târgu Mureș și în Convictul nobiliar din Cluj și tot atunci și-a anunțat intenția de a constitui un fond destinat clerului (pentru detalii, vezi Dumitran, *Un timp al reformelor*, p. 257).

⁷⁷ Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, p. 248. Conform unui catalog al bibliotecii lui Melchisedec Ștefănescu, fost elev la Socola, printre manualele prelucrate de unul dintre primii profesori de aici, iconomul Constantin, era și o *Teologie dogmatică*, după cea de la Blaj (*ibidem*, p. 287). Pentru detalii despre activitatea didactică a lui Vasile Fabian-Bob în Moldova, vezi Mârza, *École et nation*, p. 115-116.

⁷⁸ Ioan Rațiu, *Dascălii noștri. Scurte notițe din viața și activitatea lor literară. 1754-1848*, Blaj, 1908, p. 17 (după Samuel Klein, *Historia Daco-Romanorum sive Valachorum*). În *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, Samuil Micu atribuie o asemenea lucrare și lui Ioan Halmaghi: „Ioan Halmaghiu au scris *Mána lui Damaschin* și scrie și *Theologia dogmatică*” (apud Chindriș, Iacob, *Samuil Micu în mărturie antologică*, p. 425).

⁷⁹ Rațiu, *Dascălii noștri*, p. 46 (după Klein, *Historia Daco-Romanorum*).

o *Istorie bisericească* în limba latină⁸⁰. Mai este menționat un tratat despre Botez al prepozitului Ștefan Pop⁸¹.

Tendința de departajare a teologiei pastorale de cea morală poate fi mărturisită de lucrarea tipărită în anul 1809, *Forma clerului și a păstorului bun*, destinată lecturii clericilor⁸², care „din datorie” trebuiau „să o învețe în școală” și având probabil menirea de a oferi o lectură mai la îndemână decât masiva *Theologie dogmatică și moralicească* publicată anterior. Este adevărat că pastorală nu se regăsea ca disciplină distinctă în programul de studiu, dar ea avea să apară astfel după 1830, iar tematica ce i-a fost consacrată în 1840 era extrem de consistentă (și concordantă conținutului cărții în discuție aici)⁸³. *Forma clerului* înfățișează, în opt părți, profilul ideal al preotului și semnificațiile Preoției, îndatoririle mai importante ale sacerdoșilor, respectiv semnificațiile generale ale tainelor și modul corect al slujirii lor⁸⁴. Prin exemplele ilustrative referitoare la circumstanțele transilvănene și la problemele Bisericii Greco-Catolice din Principat (fundamentate pe frecvente referiri la prevederile canonice acceptate în Răsărit, la literatura patristică răsăriteană, la sursele dreptului canonic românesc și la cărțile de cult românești), lucrarea are toate caracteristicile unei literaturi funcționale, conținând totodată elemente esențiale ale celor trei atribuții principale ale preoșilor, așa cum au fost stabilite acestea (pentru Austria) prin planul schematic din 1778: datoria de învățare (prin cateheză și predică), datoria de celebrare a liturghiei și de conferire a sacramentelor, datoria de a oferi un bun exemplu credincioșilor. Pe de altă parte, exemplele invocate probează că lucrarea a fost adresată în egală măsură și preoșilor în funcție, fiind tipărită într-un tiraj destul de consistent, de 1176 exemplare⁸⁵.

În privința autorului lucrării care a stat la baza prelucrării românești – Louis Tronson, superior general al Companiei Saint-Sulpice din Paris (†1700) – el este reprezentativ pentru tentativa de reformare a clerului parohial, întreprinsă în Franța secolului al XVII-lea de J.-J. Olier și continuată în prima

⁸⁰ Rațiu, *Dascălii noștri*, p. 49 (după Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești*; în *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. II, București, 1930, p. 205, Iorga amintește însă că „Vasile Filipan lucrase o *Istorie bisericească* după un original latin”).

⁸¹ Rațiu, *Dascălii noștri*, p. 16 (după Klein, *Historia Daco-Romanorum*). În *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, Samuil Micu consemnează însă că Ștefan Pop, „carele au fost profesor sau dascal filosofiei, teologiei și S. Scripturi, au scris foarte bună carte de ceale șapte taine” (apud Chindriș, Iacob, *Samuil Micu în mărturii antologice*, loc. cit.), fapt confirmat de mențiunea din catalogul bibliotecii mănăstirii din Blaj: *Papp Stephani Praepositi Monasterii Sanctissimi Trinitatis Balasfalvensis tractatus de sacramentis in genere et de Baptismo conscriptus propria manu in 4o* (*Catalogus Bibliothecae Monasterii Balasfalvensis*, f. 103r.-v.).

⁸² Bârlea, *Ioannes Bob*, p. 75.

⁸³ Pentru aceasta, vezi Ghișa, *Episcopia Greco-Catolică*, p. 234.

⁸⁴ O prezentare mai detaliată la Dumitran, *Reformarea clerului*, p. 210-217.

⁸⁵ Mircea, *Tipografia din Blaj*, p. 330-331.

parte a secolului al XVIII-lea de comunitatea de preoți seculari de la Saint-Sulpice. Tratatul cu titlul *Forma cleri* a fost publicat de Tronson în anul 1669, fiind completat în 1727 de confracții săi cu alte câteva părți⁸⁶. Considerat probabil mai potrivit instruirii clerului român, el a fost preferat lucrării celei mai în vogă din acea perioadă ca manual de teologie pastorală, *Pastor bonus seu idea, officium, spiritus et praxis pastorum* a teologului flamand Joannes Opstraet, pe care Maria Tereza a impus-o chiar prin decretul din 18 octombrie 1777⁸⁷. Dar Opstraet nu lipsește cu totul, pentru că îl regăsim în finalul cărții *Forma clerului* (partea 8, cap. 18), unde mica disertație intitulată *De dubul păstoriului trupesc, lumesc și politicesc*, prezentând trei contramodele ale preotului, opuse tipului preotului cu adevărat creștin⁸⁸, transpune în fapt în limba română cu câteva mici completări capitolul secund al secvenței „*Spiritus Pastoris*” din opera teologului flamand, intitulat „*Spiritus Pastoris, carnalis, mundanus, et politicus*”⁸⁹, desigur, fără dezvăluirea autorului. Aceeași secvență, de această dată ambele sale capitole, fusese sursa textului intitulat *Cuvânt a unui cucearnic preot despre dubul celui bun și a celui rău păstoriu sufletesc*, publicat de episcopul Ioan Bob în cea de-a doua parte a tipăriturii sale din anul 1808, *Înștiințare despre rădicarea Capitulumului*⁹⁰, alături de un *Cuvânt de Preoție* al Sfântului Efrem Sirul. Autorul român se dovedise însă în acel caz mult mai selectiv în preluare, asumându-și o mai mare libertate în raport cu textul utilizat drept model.

Prima încercare de redactare a unui manual de hermeneutică biblică nu a aparținut, cum ar fi fost poate de așteptat, lui Teodor Pop, ci lui Dimitrie Vaida, într-o vreme când acesta funcționa ca profesor de teologie morală (1809). Măsura în care ceva mai târziu sa însărcinare, de îndrumător al celor care se pregăteau pentru hirotonire (*professor ordinandorum*)⁹¹, i-ar putea explica inițiativa, poate fi o posibilitate, destul de problematică însă. *Învățătura povățuitoare spre cunoștința Sfintei Scripturi* încerca să ofere preoților și candidaților la preoție cunoscători doar ai limbii române un manual în limba proprie,

---

⁸⁶ Detalii la Dumitran, *Reformarea clerului*, p. 207-208.

⁸⁷ Reb, *L'Aufklärung catholique*, p. 347-348.

⁸⁸ *Forma clerului și a păstoriului bun, după învățătura Domnului nostru Isus Hristos păstoriului celui bun, pilda Sfinților Părinți și Dascăli, cu strădania preaosfințitului și prealuminatului Domn Exselenția Sa Ioann Bobb, Vlădicul Făgărașului, [...] așezată*, Blaj, 1809, p. 149-165. Vezi și Dumitran, *Reformarea clerului*, p. 217-218.

⁸⁹ Joannes Opstraet, *Pastor bonus seu Idea, Officium, Spiritus et Praxis Pastorum*, editio quinta correctior et emendatior, Lovanii, MDCCV, p. 414-434 (427-434, pentru capitolul menționat).

⁹⁰ *Înștiințare carea au făcut Exselenția Sa prealuminatul și preaosfințitul domnul Ioann Bobb, vlădicul Făgărașului [...], cinstitului său cler despre rădicarea Capitulumului în Blaj, la anul 1807, 1 și iulie, adăugând și doao cuvântări. Despre Preoție și despre Dubul celui bun și a celui rău Păstoriu sufletesc*, Blaj, 1808, p. 55-80.

⁹¹ Atestată în *Schematismus dicasteriorum et officialium Magni Principatus Transylvaniae pro anno MDCCCXII*, Claudiopoli, p. 173.

cuprinzând regulile înțelegerii Scripturii, extrase din scrierile Sfinților Părinți. Lucrarea detaliază conținutul canonului biblic, problema autenticității cărților Scripturii, limbile originare de redactare ale acestora și cele mai însemnate tălmăciri, conținutul Sfintei Scripturi din perspectivă literală, alegorică și morală, principiile interpretării textului biblic. Celelalte „locuri teologice” prezentate sunt Tradiția, Biserica, scrierile Sfinților Părinți și canoanele conciliilor ecumenice⁹². *Învățătura povățuitoare* reprezintă o traducere selectivă (prin omiterea chestiunilor de mai mare erudiție teologică, ce nu erau indispensabile în practica pastorală) a disertațiilor teologului jansenist Joannes Opstraet (*De locis theologicis dissertationes decem etc.*), destul de familiare unora dintre reprezentanții clerului greco-catolic⁹³. Deși rămasă în manuscris, ea a putut fi utilizată ca manual în Seminar, așa cum o atestă câteva probe⁹⁴. În plus, după cum am mai observat, raportarea frecventă la formulările Sfântului Augustin din *De Doctrina Christiana*, o premieră în literatura teologică românească, erau în măsură să ofere nu doar o îndrumare exegetică, ci și reperele esențiale ale vieții creștine.

Alte lucrări încadrabile preocupării pentru hermeneutica biblică, rămase tot la stadiul de manuscrise, au fost redactate în limba latină de profesorul acestei discipline, Teodor Pop (*professor Sacrae Scripturae et Lingvarum Orientalium*): *Praelectiones in studium introductionis generalis Novi Testamenti [...] in usum suorum auditorum* (1816)⁹⁵, *Praelectiones in studium introductionis specialis Novi Testamenti [...] in usum suorum auditorum* (1816)⁹⁶, *Institutiones hermeneuticae utriusque Testamenti [...] in usum suorum auditorum* (1816)⁹⁷ și *Praelectiones exegeticae in S[anctum] Evangelium Matthaei [...] in usum auditorum suorum* (1830)⁹⁸, alături de o *Historie evanghelicească* (1816)⁹⁹ în limba română. Ele se adresau clericilor care urmau programul complet de studii, iar anul redactării manuscriselor nu a coincis

⁹² Bârlea, *Ioannes Bob*, p. 74, 135; Daniel Dumitran, „Profilul unui cărturar iluminist: Dimitrie Vaida”, în *Apulum*, XLVI (2009), p. 141-145, 148-160.

⁹³ Prezența tratatului lui Opstraet este atestată în inventarele bibliotecilor lui Ștefan Salciai și Alexandru Fiscuți, iar pe (alte) două exemplare se pot vedea *ex libris*-urile lui Petru Ungur și Samuil Micu. Pentru referințe, vezi Dumitran, Profilul, p. 144. Un alt exemplar din volumul I al lucrării menționate (ediția Veneția, 1777) apare în catalogul bibliotecii din Blaj, alături de volumele 2, 3, 5 (în două exemplare, cuprinzând opera invocată mai sus, *Pastor bonus etc.*), 6 și 9 din *Opera theologica* a aceluiași autor (ediția Veneția, 1783). *Catalogus Bibliothecae Monasterii Balasfabvensis*, f. 103r.

⁹⁴ Transcrierea textului de o altă mână, câteva corecturi, și mai ales înscrierea sa în catalogul cărților Seminarului diecezan. Pentru detalii, vezi Dumitran, Profilul, p. 147.

⁹⁵ BARFCN, ms. lat. 138.

⁹⁶ BARFCN, ms. lat. 132.

⁹⁷ BARFCN, ms. lat. 135.

⁹⁸ BARFCN, ms. lat. 110 (*pars 1-a*); BARFCN, ms. lat. 88 (*pars secunda*).

⁹⁹ BARFCN, ms. rom. 32. Toate aceste manuscrise sunt menționate și la Bârlea, *Ioannes Bob*, p. 74, 134, după Ștefan Manciuța, *Biblioteca Centrală din Blaj*, Blaj, 1939.

neapărat cu începutul predării respectivelor cursuri: o probează notele de curs din anul 1814 ale lui Alexandru Șuluțiu, cuprinzând prelecțiunile de introducere generală și specială în Noul Testament și prelegerile de hermeneutică ținute de profesorul Teodor Pop¹⁰⁰.

Modernizarea studiilor teologice era așadar deja îndeplinită la Blaj, în deceniul al doilea al secolului XIX. Tipărirea unor cursuri a fost realizată însă abia de către Timotei Cipariu, succesorul lui Teodor Pop la catedra de studii biblice: *Ermeneutica*, Blaj, 1841; *Scientia S[finței] Scripture*, Blaj, 1854; *Istoria santa seau biblica a Testamentului vechiu si nou*, Blaj, 1855¹⁰¹. În același deceniu a fost tipărit și primul manual de istorie a Bisericii, cel al lui Basiliu Rațiu (*Istoria besereceasca*, pentru folosul tenerimei romane teologico-scolastice, Blaj, 1854)¹⁰². Un alt tratat de teologie dogmatică, după cel publicat în 1804 și 1811, a apărut doar în 1876, avându-l ca autor pe Simeon Micu (*Teologia dogmatica speciale*, prelucrata pentru alumnii dein seminariile teologice romane gr.-cat. După J. Schwetz)¹⁰³. În cursul anilor '50-'70 ai secolului, a fost inițiată și pentru Biserica Ortodoxă din Transilvania publicarea cărților și manualelor necesare formării preoților, după începuturile mai modeste anterioare¹⁰⁴, prin strădania episcopului, ulterior mitropolitului Andrei Șaguna (tratate de drept canonic¹⁰⁵, manuale de teologie¹⁰⁶ și o primă sinteză de istorie a Bisericii¹⁰⁷), și a

---

¹⁰⁰ BARFCN, ms. lat. 297, 118f.; Bârlea, *Ioannes Bob*, p. 74, 134 (unde manuscrisul este considerat în mod eronat a fi în limba română, pe baza consemnării titlului său în această limbă de către Ștefan Manciulea). Alexandru Șuluțiu a fost hirotonit, ca teolog absolut, la 9 decembrie 1814 (vezi Anexa, nr. 184), deci notele de curs trebuie să le fi luat în ultimul an de studiu.

¹⁰¹ Eva Mârza, Anton Rus, *Bibliografia cărților blăjene de la începuturile tipografiei până la anul 1948*, Blaj, 2004, p. 35-36. Un alt manual a fost tipărit în deceniul următor, de către Gavril Pop: *Istoria biblica a Testamentului vechiu și nou*, Blaj, 1866 (*ibidem*, p. 62).

¹⁰² *Ibidem*, p. 69.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 51.

¹⁰⁴ Pentru prima jumătate a secolului, Mircea Păcurariu observă că nu poate menționa decât lucrarea *Învățătura teologhicească despre năruirile și datorile oamenilor creștini, pentru trebuința candidaților de preoție neuniți*, Sibiu, 1820, întrebuițată ca manual în „școala de preoție” de la Sibiu (Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, p. 308). În monografia consacrată episcopului Vasile Moga, Sebastian Stanca o considerase o prelucrare a ierarhului după un manual german sau latin (*Viața și activitatea episcopului Vasile Moga. 1774-1845*, Cluj, 1938, p. 38-40). Pentru începuturile cursurilor teologice de la Sibiu în aceeași perioadă (lecții de dogmatică, morală, cântări bisericești și tipic, noțiuni de administrație bisericească, predate timp de șase luni), vezi *ibidem*, p. 32-37, și Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, p. 264-265.

¹⁰⁵ *Elementele Dreptului canonic al Bisericii drept credincioase răsăritene*, Sibiu, 1854; *Compendiu de Dreptul canonic al unei sântei, sobornicești și apostolești Biserici*, Sibiu, 1868; *Enhiridion, adecă carte manual de canoane ale unei, sântei, sobornicești și apostolești Biserici cu comentarii*, Sibiu, 1871 (Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, p. 432).

¹⁰⁶ *Manual de Teologia Morală creștinească*, Sibiu, 1855; *Manual de studiu pastoral*, Sibiu, 1872 (*ibidem*).

¹⁰⁷ *Istoria Bisericii Ortodoxe răsăritene universale, de la întemeierea ei până în zilele noastre*, 2 vol., Sibiu, 1860 (*ibidem*).

profesorului Ilarion Pușcariu (un manual de exegeză)¹⁰⁸. O activitate publicistică similară s-a înregistrat aproximativ în aceeași perioadă la Iași și București, în continuarea preocupărilor din prima jumătate a secolului, manifestate cu deosebire în cadrul Seminarului de la Socola¹⁰⁹. Aici s-au remarcat Filaret Scriban, rector al Seminarului¹¹⁰, și profesorul Melchisedec Ștefănescu, din 1856 rector al Seminarului din Huși¹¹¹. La București, la „Seminarul Central” (înființat în 1836), cel dintâi profesor a fost Nicolae (Nifon) Bălășescu, care a ajuns mai târziu (în 1853) și primul rector al Seminarului din Huși¹¹².

Exemplele prezentate susțin ipoteza transformării teologice, în cursul secolului XIX, într-o știință pozitivă și sistematică, iar din punctul de vedere al manualelor și tratatelor tipărite, avem de-a face aproape cu o simultaneitate a acestui proces, în cazul celor două centre extracarpatiche, cu o anumită anterioritate pentru Moldova, și al centrului transilvănean ortodox. În al doilea rând, se confirmă posibilitatea apropierii dintre mișcarea „paisiană”, cu influență și la începutul secolului XIX, și cea de traduceri patristice de la Blaj, avându-l drept reprezentant marcant pe Samuil Micu. La o analiză mai aprofundată însă, pot fi sesizate motivații cel puțin distincte ale acestor manifestări aparente. Rămânând la cazul literaturii teologice difuzate la Blaj, asupra căruia am insistat cu deosebire (celelalte cazuri invocate mi-au servit ca

¹⁰⁸ *Isagogia, adică introducerea în cunoștința cărților Sfintei Scripturi*, Sibiu, 1878 (Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, p. 309).

¹⁰⁹ Am în vedere traducerile mitropolitului Veniamin Costache apărute în 1824, 1841-1843 și 1844, menționate la începutul acestui studiu, și utilizarea unor lucrări manuscrise: *Teologia dogmatică*, deja amintită, alcătuită după cea tipărită la Blaj, și *Teologia morală*, tradusă din limba germană de bucovineanul Vladimir Suhopan și de bănățeanul Damaschin Bojincă (*ibidem*, p. 287, conform aceluiași catalog al bibliotecii lui Melchisedec Ștefănescu).

¹¹⁰ *Istoria sfântă pe scurt sau istoria Bisericii Vechiului Așezământ [...] tâlmăcită și dată la lumină pentru învățarea în seminarii și celelalte școli bisericești*, Iași, 1847; *Morală creștinească sau teologia morală pe scurt*, Iași, 1855; *Sfânta Erminentică sau știința de a înțelege și a explica Sfânta Scriptură*, Iași, 1858; *Istoria bisericească pe scurt*, Iași, 1858; *Istoria bisericească a românilor pe scurt*, Iași, 1871; alte manuale de teologie fundamentală, dogmatică, omiletică, legi canonice, arheologie creștină ș.a. au rămas în manuscris (*ibidem*, p. 287; Idem, *Dicționarul teologilor români*, p. 396-397).

¹¹¹ *Scurtă introducere în cursul științelor teologice*, Iași, 1846; *Teologia dogmatică a Bisericii Ortodoxe catolice de Răsărit*, Iași, 1855, după Antonie al Kievului; *Introducere în sfintele cărți a Vechiului și Noului Testament*, 2 vol., Iași, 1860, prelucrare din limba franceză; *Teologia pastorală*, București, 1862, după teologi ruși și germani; manuale precum *Introducere specială în cărțile Noului Așezământ*, *Arheologia biblică*, *Patrologia*, *Dreptul canonic* ș.a. au rămas în manuscris (*ibidem*, p. 445-446; Idem, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, p. 249-250, 288).

¹¹² *Isagogica sau introducerea în cărțile Sfintei Scripturi a Vechiului și Noului Testament*. Lucrată și predată școlărilor săi seminariști, Iași, 1854; *Epistolele și Evangheliile Duminecilor și ale sărbătorilor de peste tot anul, pentru seminarii, școlile publice și private și familii evlavioase*, București, 1858; în manuscris au rămas *Istoria bisericească pe scurt*, *Arheologia*, *Geografia biblică și bisericească*, *Teologia pastorală*; *Istoria Noului Testament* ș.a. (*ibidem*, p. 251, 289-290; Idem, *Dicționarul teologilor români*, p. 40).

și cadre de referință), cred că nu poate fi izolat exemplul lui Samuil Micu de predecesorii săi preocupați de cunoașterea spiritualității răsăritene, și nici nu trebuie considerată drept iremediabil pierdută această spiritualitate atunci când încep să predomine modelele occidentale. Este motivul pentru care am încercat să surprind semnificațiile lucrărilor teologice cu finalitate didactică, în contextul tendinței de modernizare a învățământului teologic, fără a pierde din vedere faptul că adaptarea modelelor provenind din alte medii confesionale trădează deseori atașamentul pentru propria identitate răsăriteană.

În acest sens, analiza efectuată surprinde treptata departajare a disciplinelor teologice (teologia dogmatică, teologia pastorală, hermeneutica biblică), sub influența perfect posibilă a programelor de reformare a învățământului teologic din Imperiu, prezentate la începutul studiului. Desigur, nu toate elementele acestora au putut fi preluate (lipsește mai multe discipline, de o mai profundă specializare, și în mare măsură manualele recomandate, chiar dacă unele dintre ele erau cunoscute la Blaj). Însă aspectele esențiale privitoare la formarea preoților corespund, iar selectarea autorilor traduși în limba română a fost subordonată acestui obiectiv, și nicidecum întâmplătoare sau anacronică. O anumită ezitare ar putea fi observată în cazul celor două tratate de teologie dogmatică traduse din același autor (Honoré Tournély), dintre care unul a abordat în exclusivitate problemele teologiei sacramentale. Faptul s-ar putea explica prin importanța Tainelor în Biserica răsăriteană, ceea ce a determinat realizarea primului tratat fundamental care trata nu doar aspectele de ritual, ci întreaga semnificație a sacramentelor. Destul de curând însă, el a ajuns poate să fie considerat insuficient (și incomod prin proporții), considerându-se preferabil să se tipărească un tratat de teologie dogmatică mai cuprinzător (cel apărut în 1804 și 1811), chestiunile privind semnificațiile și modul de administrare al Tainelor fiind ulterior reluate mai succint și în lucrarea de teologie pastorală publicată în anul 1809, *Forma clerului*. Pe de altă parte, se pare că noul tratat a rămas mai apropiat sub aspect doctrinar modelului occidental catolic, decât cel vechi, cu o structură oarecum compozită, datorită acelor părți redactate în conformitate cu stilul vechilor cărți liturgice sau tipărituri românești. Aceasta este însă doar o ipoteză, care se cuvine probată printr-o analiză mai aprofundată. Oricum, ea ar putea servi ca argument în favoarea ideii de modificare a concepției asupra teologiei, și chiar pentru antedatarea interpretării privitoare la îndepărtarea Bisericii Greco-Catolice de rădăcinile sale bizantine¹¹³.

---

¹¹³ Vezi Suttner, *Teologia românească*, p. 120: „Și Biserica Română Unită s-a îndepărtat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de la rădăcinile sale bizantine, atât în ceea ce privește teologia, cât și viața Bisericii în general. Faptul că s-a ajuns la așa ceva este oarecum de înțeles dacă privim modul de formare al clericilor în cadrul Bisericii Catolice. Conciliul Tridentin, care vedea în formarea inadecvată a clericilor o cauză importantă în economia problemelor Bisericii

Dar modificarea teologiei este în măsură să susțină și teoria tendinței spre profesionalizarea clerului greco-catolic, în deceniile de la începutul secolului al XIX-lea. Bineînțeles, nu toți clericii care intrau, prin actul hirotonirii, în cadrul acestui grup profesional (grup ce-i excludea, în esență, pe așa-numiții, atât de numeroși, „moralști”), pot fi considerați ca făcând parte din intelectualitatea ecleziastică, ci doar cei ce și-au asumat un rol activ în Biserică și societate. Din acest motiv am încercat să ofer o imagine statistică asupra hirotonirilor, pornind de la tipul studiilor teologice absolvite. Componenta acestei categorii elitare și manifestările concrete ale membrilor ei necesită însă o altă analiză, care nu mai poate fi făcută în cadrele cercetării de față. Totuși, nu doresc să închei, înainte de a-mi exprima speranța că textul publicat aici va reuși să zdruncine cât de puțin prejudecățile încă atât de bine ancorate în istoriografia noastră, cu privire la o perioadă considerată măcar nefericită din istoria Bisericii și a societății românești transilvănene¹¹⁴.

---

de la acea vreme, a propus o reformă a studiilor teologice. [...] În cazul Bisericilor Orientale Unite cu Roma, normele Conciliului din Trento s-au resimțit cel târziu în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Nu numai normele disciplinare erau asemănătoare pentru toate seminarile catolice, ci chiar și planurile de învățământ.” Dar mă întreb din nou, se poate susține existența unei diferențe atât de mari „între atitudinea reprezentanților Școlii Ardelene din secolul al XVIII-lea și atitudinea latinizantă a celor care se întorceau de la Roma spre sfârșitul secolului al XIX-lea”? Cf. *ibidem*, p. 121.

¹¹⁴ Într-o lucrare relativ recentă, autoarea se interoghează asupra posibilului autor al „profundului” „Cuvânt înainte” la ediția a II-a a *Molitvenicului* (Blaj, 1784), autor care „gândise la un vast și novator program editorial, care de altfel a și fost realizat treptat în anii următori” și care se distingea prin „exprimarea aleasă, cursivitatea și plasticitatea limbii românești utilizate”, iar numele invocate ca posibile sunt cel al fostului episcop Grigore Maior și cel al lui Samuil Micu, nu și cel la care trimit indicii clare din textul respectiv (Mircea, *Tipografia din Blaj*, p. 272-273; pentru respectivul text, se poate vedea și Dumitran, *Reformarea clerului*, p. 220, iar pentru calitățile limbii utilizate de autorul nenumit, un așteptat volum, cuprinzând o selecție importantă din scrierile respectivului autor, va lămurii, sper, lucrurile).

Într-o altă lucrare, și mai recentă, o sinteză consacrată Școlii Ardelene în contextul iluminismului central-european, capitolul dedicat în partea a II-a discursului teologic nu conține nici o referință la vreuna dintre operele discutate aici, deși ele erau esențiale pentru subiect, fiind abordate, în schimb, scrierile dogmatice (prin care se înțelege problematica punctelor florentine și munca de traducere a Bibliei), cele omiletice și cele de istorie ecleziastică (Laura Stanciu, *Iluminism central european. Școala Ardeleană (1700-1825)*, Cluj-Napoca, 2010, p. 147-179). Este drept, suntem avertizați, încă din „Motivație”, că autoarea nu va face „o analiză din perspectiva metodologică a teologice, care depășește posibilitățile mele și cadrele lucrării de față” (*ibidem*, p. 12). Dar cum se poate vorbi, în acest caz, despre „discurs teologic”? Iar dacă întregă această literatură nu-și găsește locul în conceptul de „Școală Ardeleană” (lipsesc chiar și acele scrieri redactate sau la care a contribuit Samuil Micu, un membru necontestat al acestei școli), nu cumva ar trebui să punem serios sub semnul întrebării acest clișeu istoriografic (cf. și *ibidem*, p. 178, unde se vorbește de „eliminarea clișeului Școala Ardeleană, în sensul abordării curentului în bloc”? Ar fi, de altfel, singura șansă pentru ca episcopul Ioan Bob, sau alți cărturari din jurul său, să fie luați în considerație, și să se renunțe la prea îndelungata tradiție,

ANEXĂ

Adnotatio ordinatorum per Excellentissimum D[ominum] Episcopum Joannem Babb ab anno 1784 usque 1830¹¹⁵

Ordinati in Presbyteros

1784	1. Basilius Andrica, Theologus
	2. Simeon Bran, Theologus
	3. Ladislaus Nemes, Theologus
	4. Stephanus Szabo, Theologus
1785	5. Alexander Angel, Theologus
1786	6. Cirillus Czopa, Theologus
	7. Basilius Alpini, Theologus
12 Aprilis	8. Georgius Demeter, pro Torda
1788	9. Mateus Sophar, Theologus
1789	10. Georgius Tatu, Theologus
1792, 24 Octobris	11. Theodorus ex Sztrasa, Theologus absolutus ordinatus in presbiterum
26 Octobris	12. Thobias ex Abrudbanya, Theologus absolutus Leopoliensis ordinatus
	13. Moises Csungár ex Radnot, Theologus absolutus ordinatus
31 Octobris	14. Basilius Filipan, Theologus absolutus Leopoliensis ordinatus
	15. Nicolaus Kerteszi, Theologus absolutus Leopoliensis ordinatus
5 Decembris	16. Pantaleon Szabo, alias Timandi, Theologus Leopoliensis 2di Anni
6 Decembris	17. Josephus Bako, Theologus 3tii Anni
	18. Joannes Fel Enyedi, Moralista
1793, 2 Ianuarii	19. Arthemon Szigyeti, Theologus
	20. Joannes Ungur, Theologus
26 Martii	21. Theodorus Elekesi, Theologus absolutus
24 Iulii	22. Stephanus Vlad, absolutus

din nou istoriografică, a „conflictului” dintre amintitul ierarh și membrii de drept ai Școlii Ardelene. Sinteza la care m-am referit aici ar merita însă o mai amplă discuție, de conținut, dincolo de succintele mele considerații din acest moment.

¹¹⁵ *Mitropolia Română Unită Blaj. Arhiva Generală – acte inventariate*, nr. 56/1779-1833, f. 42r.-90v. Titlul redat este consemnat pe coperta I; un titlu puțin diferit apare pe coperta II: „*Matricula conversorum ad S[acram] Unionem et consignatio ordinatorum in Presbyteros ab a[nno] 1784-1833*”. Lista de față nu reproduce integral textul sursei citate, nefiind incluse acele nume care nu sunt însoțite de nici o mențiune referitoare la statutul sau nivelul pregătirii celui ordonat. Abrevieri utilizate în transcriere: C. = Comitatu(s); D. = Districtu(s); I. = Inclytu(s); S. = Sede(s).

DANIEL DUMITRAN

	Theologus
31 Julii	23. Constantin Gyulai
November	24. Nicolaus Csát
	25. Joannes Kiralyi
	26. Joannes Nobili
24 Decembris	27. Stephanus Moldovan
	28. Salamon Fejerdi
1794 , 26 Octobris	29. Abrahamus Vidrai, Theologus
1795 , 1 Aprilis	30. Nicolaus Fűzkuti
8 Aprilis	31. Samszon Csavasi, Moralista
23 Aprilis	32. Abrahamus Kutfalvi
14 Septembris, Subdiaconus. 16, Diaconus. 23, Presbiter.	33. Eliseus Novak
16 Septembris, Subdiaconus. 23, Diaconus. 7 Octobris, Presbiter.	34. Joachimus Dobra
4 Novembris, Subdiaconus et Diaconus. 8, Sacerdos.	35. Joannes Nemes
4 Novembris, Subdiaconus et Diaconus. 8, Sacerdos.	36. Joannes Simonetti
18 Novembris, Subdiaconus et Diaconus. 6 Decembris, Sacerdos.	37. Petrus Czopa
1796 , 27 Januarii, Subdiaconus et Diaconus. 2 February, Presbiter.	38. Joannes Visoly, Clericus Seminary
2 Martii, Hipodiaconus et Sacerdos (1791, Lector).	39. Petrus Pop ex Pojana, Theologus
24 Februarii, Lector et Hipodiaconus. 2 Marty, Diaconus. 9 Marty, Presbiter.	40. Angelus Pop ex Órmenyes, Theologus
9 Martii, Lector et Subdiaconus. 16, Diaconus. 22, Presbiter.	41. Ioan Csongvai
9 Martii, Lector et Subdiaconus. 16, Diaconus. 22, Presbiter.	42. Michael Lazár
9 Martii, Lector et Subdiaconus. 16, Diaconus. 22, Presbiter.	43. Petrus Ban
21 Aprilis	44. Demetrius Vajda, Theologus
2 Novembris, Hipodiaconus et Diaconus. 7 Novembris, Presbiter.	45. Gregorius Joviani
1797 , 7 Martii	46. Constantinus Fogarasi, Clericus, C. Szolnok Interior
	47. Joannes Anka, Clericus, C. Szolnok Interior
15 Augusti	48. Joan Koltor, absolutus Viennensis, pro Kolos
1799 , 23 Januarii	49. Georgius Fejer, Posoni, [ex] Bénye,

Formația clerului greco-catolic la începutul secolului al XIX-lea

	C. Küküllő
	50. Demetrius Pop, [ex] C. Küküllő, Saros, T[heologus] Balasfalvensis
	51. Gabriel Sztoika, [ex] C. Kolos, K[is] Nyulas, Psoni
25 Martii	52. Joannes Mihalyi, Ohaba, Clericus, C. Alba
November	53. Joannes Radulyi, ex Ernye, S. Marus, absolutus Theologus clericus
	54. Gregorius Major, absolutus Theologus, ex Kapus, C. Torda
	55. Theodorus Farkas, Clericus moralista ex Szent Anna, S. Marus, pro Kőlpény
2 Decembris	56. Basilius Brassovan ex Szilvas, C. Kolos, Clericus moralista
13 Decembris	57. Ioan Medan, pro Felső Peterd, C. Torda, Clericus moralista
1800 , 29 Julii	58. Samson Csavasi, Moralista, pro Szent Ivany, C. Torda
8 Septembris	59. Josephus Sandor, absolutus Theologus Psoniensis
14 Octobris	60. Demetrius Pap, ex Örményes, S. Aranyos, Theologus absolutus
11 Novembris	61. Josephus Laszlo, Hatzeg, Clericus absolutus
16 Decembris	62. Nicolaus Szantsali, Clericus, pro Kusir
1801 , 17 Februarii	63. Joan Boer, [ex] Csuts, Clericus
17 Martii	64. Georgie ex Somkut, Clericus
31 Martii	65. Basilius Hoszszu, Clericus moralista, pro Dengeleg, C. Szolnok Interior
	66. Ioan, pro Csetve, C. Albae Inferioris, idem Moralista
28 Aprilis	67. Basilius Kolosi, Clericus absolutus Psoniensis
2 Junii	68. Gregorius Pap, Illesfalva, Clericus
20 Octobris	69. Demetrius Kaján, Viennensis Clericus
26 Decembris	70. Ioannes Ketzei, Clericus moralista ex Ketzte, C. Kolos
1802 , 15 Martii	71. Joan Zseb
29 Martii	72. Joan Zimvel, Theologus Radnensis
21 Septembris	73. Michael Elekfi, ex Hadaro, absolutus

	74. Michael Simonffi, ex Csufod, absolutus
14 Decembris	75. Arthemon Ludosi, absolutus Theologus, pro Ludos
	76. Joannes Pap, 2di Anni Theologus, pro Ebesfalva, filius Archidiaconi ex Ebesfalva
1803 , 25 Martii	77. Dumitru Krisan, Clericus
17 Maji	78. Moises Nemes, Moralista, pro Órmeny Szikes
	79. Iacobus Papp, Clericus moralista, pro Galtó
31 Maji	80. Joannes Ladosi, absolutus Theologus
	81. Demetrius Sorasteli, absolutus
24 Junii	82. Iacobus Deak, absolutus, pro Ernye, S. Marus
1 Novembris	83. Georgiu Abraham, ex Botsard, absolutus Theologus
	84. Cyrillus Pop, ex Hederfaja, Theologus absolutus
29 Novembris	85. Nicolaus Erdelyi, absolutus, pro Orlat
	86. Georgius Nemes, Theologus, pro Szoath, C. Kolos
1804 , 19 Martii	87. Gabriel Popovits, absolutus, ex Dios
	88. Ioan Nobili, ex Sibat, absolutus
14 Augusti	89. Constantinus Molnar, Theologus, pro Valya, C. Torda
4 Decembris	90. Michael Muntyan, Theologus Viennensis
	91. Joannes Kerebetz, Theologus Balasfalvensis, Ola Laposbanya
	92. Ioan Balomeri, Moralista, pro Balomir
11 Decembris	93. Antonius Korojan, pro Nagy Esküllő, Theologus Viennensis absolutus ante 4 annos et tandem modo se determinavit
13 Decembris	94. Theodorus Pap, Theologus Viennensis ex [---] ¹¹⁶
	95. Gregorius Pap, ex Sarosháza,

---

¹¹⁶ Lipsęste numele localitąii.

Formația clerului greco-catolic la începutul secolului al XIX-lea

	Theologus Tyrnaviensis
14 Decembris	96. Joannes Major, ex Botsard, Theologus Balasfalvensis
31 Decembris	97. Michael Ratz, absolutus Balasfalvensis, pro Capella Kapnik
1805 , 11 Iunie	98. Kosztan din Horvat, C. Kraszna, pro vacantia aliqua
1 Octobris	99. Joannes Lemenyi, absolutus Theologus
11 Octobris, Lector et Subdiaconus. 13, Diaconus. 15, Presbiter.	100. Samuel Kövari, Dioecesis M[agnae] Varadinensis ordinatus penes Dimissoriales sui Ordinary Ignaty Darabant valetudinary
29 Octobris	101. Demetrius Graur, Theologus absolutus, pro Maros Szent György
3 Decembris	102. Franciscus seu Trifon Szakalai, absolutus Theologus Balasfalvensis, pro Erked
1806 , 1 Martii	103. Simeon Krainik, absolutus Theologus
	104. Nicolaus Joviani, absolutus Theologus, pro Igen
	105. Samuel Klain, absolutus Theologus, pro Szad, S. Cibiniensis
22 Julii	106. Josephus Pascha, ex Menő, absolutus Theologus, pro Peretsen, C. Kraszna
28 Novembris	107. Jacobus Ratz, pro Aszony Nep, C. Alba, Theologus absolutus
1807 , 16 Martii	108. Petrus Graur, absolutus, pro Buza
25 Martii	109. Joannes Duka, ex Bos, Moralista celebs. Missus Claudiopolim
1 Aprilis	110. Joannes Olosz, absolutus, pro Suk, C. Kolos
2 Junii	111. Stephanus Papp, ex Desokna, absolutus Theologus, pro Nagy Halmagy, C. Zarand
13 Julii	112. David Kaliani, absolutus, pro Cosma, C. Kolos
27 Septembris ¹¹⁷	
8 Decembris	113. Petrus Dobra, Tirnaviensis, pro Szengel, C. Kolos

¹¹⁷ Nota. Basilius Ratz, dum mitteretur Viennam, ordinatus est Lector.

DANIEL DUMITRAN

	114. Ioan Barna, absolutus Balasfalvensis
1808 , 1 Ianuarii	115. Joannes Pap, ex Somkut, absolutus
	116. Samuel Grama, absolutus Balasfalvensis
6 Aprilis	117. Abrahamus Dobra, absolutus Balasfalvensis
	118. Vaszilie pro Apold, S. Mercuriensis, Morales
22 Aprilis	119. Gregorius Pap, ex N[agy] Nyires, absolutus Balasfalvensis
	120. Alexander Kerebetz, absolutus Balasfalvensis, pro Szasz Nyires, C. Szolnok Interior
14 Iunii	121. Simeon Barna, pro Szombattelke, C. Kolos, Moralista
16 Septembris	122. Danil Simonis, absolutus, pro N[agy] Sarmas, C. Kolos
9 Decembris	123. Nicolaus ex Gorbo, absolutus, pro Vizakna
31 Decembris	124. Gregorius Monorai, Moralista, pro Gabud, C. Alba
1809 , Februarii 13	125. Simeon Lung, ex Borsa, pro Szekalai, C. Doboca, Moralista
26 Februarii	126. Joannes Török, Viennensis, pro Kolos Akna
9 Martii	127. Stephanus Pap, e K[olos] Monostor, absolutus, pro Hagymas Lapos
14 Maji	128. Ioan Seusan, ex Seusa, C. Albae, absolutus
	129. Joannes Pinti, absolutus, ex Bardos
20 Maji	130. Georgius Tordasi, pro Bisztra, absolutus
16 Iulii	131. Vaszilie pro Mohats, absolutus Theologus, S. Aranyos
3 Decembris	132. Basilius Balta, pro Viz Szilvas, C. Doboka, absolutus
4 Decembris	133. Georgius Pap, absolutus, pro Máros Szent György, S. Marus
5 Decembris	134. Alexander Pap, absolutus, pro M[ező] Salyi, C. Torda
	135. Gregorius Pap, absolutus, pro Czaka, C. Szolnok Interiori
	136. Simeon Pap, absolutus, pro Ujfalu,

Formația clerului greco-catolic la începutul secolului al XIX-lea

	C. Doboka
27 Decembris	137. Theodorus Kosoknan, absolutus
	138. Nicolaus Bosi, absolutus
1810 , 30 Ianuarii	139. Samuel Miryon, absolutus, pro Topa Sz. Kiraly
13 Martii	140. Demetrius Todor, ex Szent Anna, S. Maros, absolutus, pro Vajdakuta
15 Martii	141. Georgius Radu, ex Ernye, S. Maros, absolutus, pro Gerebenes, C. Torda
21 Martii	142. Demetrius Ivan, ex Kővar, pro Hatvan, C. Szolnok Mediocris, absolutus
	143. Georgius Ratz, pro Elekes, C. Alba, Moralista
4 Maji	144. Ioan Angel, ex Comjatzeg, absolutus, pro Szind, C. Torda
26 Maji	145. Nicolaus Koltor, pro Borband, absolutus
19 Iunii	146. Basilius Balint, absolutus, pro Kisfalu, C. Szolnok Mediocris
	147. Basilius Moisz, absolutus, pro Szamosujvár Nemeti, C. Szolnok Interior
27 Iunii	148. Ioan Popovits, absolutus, pro Also Suk, C. Kolos
11 Septembris	149. Elias Dan, absolutus, ordinatus pro Bald
20 Septembris	150. Joannes Ipijan, absolutus Tyrnaviensis, ordinatus pro O[lah] Ketzal, C. Kraszna
10 Octobris	151. Machabeus Tekar, absolutus, pro Szejk, C. Doboka
11 Octobris	152. Simeon Flora, absolutus, pro Szilvas, C. Szolnok Mediocris
21 Novembris	153. Simeon Szilvasi, absolutus
1811 , 5 Novembris	154. Athanasius Tohati, absolutus, pro hic nunc ad Also Suk, C. Kolos
8 Decembris	155. Theodor Bokor, pro Szets Kraszna, absolutus
	156. Stephan Hoszszu, pro Indol, C. Torda, absolutus
	157. Theodor Marinkas, pro Kosznits, Kraszna, absolutus
	158. Ioan Csorzan, pro Mindszent,

DANIEL DUMITRAN

	Szolnok Mediocris, absolutus
1812 , 3 Januarii	159. Basilius Török, pro Katona, C. Kolos, absolutus Tyrnaviensis
13 Martii	160. Joannes Ladai, pro Bago C. Alba, absolutus
16 Martii	161. Ioan Varhegyi, absolutus, pro M[ező] Madaras
25 Martii	162. Josephus German, ex Arankuta, pro Arankuta, C. Kolos, absolutus
9 Aprilis	163. Ioan Pap, ex Szaszvaros, pro Szaszvaros, absolutus
	164. Ioan Ungur, pro Tasnad, C. Szolnok Medicris, Moralista
29 Junii	165. Gabriel Mathe, absolutus
24 Julii	166. Samuel Kajan, absolutus Viennensis, pro Szent Imbre, C. Alba
31 Julii	167. Daniel Pop, pro Mező Szent Peter, C. Kolos, absolutus
26 Octobris	168. Gregorius Farago, absolutus, pro Fejerd, C. Kolos
	169. Demetrius Boier, absolutus, pro Also Fogad, C. Torda
	170. Georgius Ardelyan, absolutus, pro Er[dő?] Szadoro, C. Szolnok Mediocris
28 Octobris	171. Demetrius Pap, absolutus, pro Csaal, C. Szolnok Mediocris
1813 , 28 Maji	172. Petru Gesei, absolutus, pro M[ező] Süle, C. Alba
	173. Vasilie Erdeli, absolutus, ad titulum Dioecesis
27 Augusti	174. Ioan Man ex Szabad, absolutus coelebs
21 Septembris	175. Theodorus Mindszenti, ex Me[ző] Csan, absolutus coelebs
28 Septembris	176. Ioan Bucheltzel, ex Sos Mező, absolutus, pro M[agyar] Ujfal, C. Doboka
1 Octobris	177. Nicolaus Algya ex Tsestve, absolutus
1814 , 19 Februarii	178. Gregorie Ramonczeni, absolutus, pro Olá Leta, C. Torda
9 Martii	179. Paulus Porutz, absolutus, pro

Formația clerului greco-catolic la începutul secolului al XIX-lea

	N[agy] Almas, Kolos
1 Junii	180. Simeon Filep, absolutus, pro Nandra, C. Alba
7 Junii	181. Basilius Krisan, pro Rod, C. Kolos, absolutus
14 Octobris	182. Joannes Bentze, pro Kövesd, C. Szolnok Mediocris, absolutus
21 Novembris	183. Nemet pro Varhegy. C. Torda, absolutus
9 Decembris	184. Alexander Sultz, absolutus, pro Bisztra, C. Alba
1815 , 19 Februarii	185. Michail Crisan, absolutus ex Buda, C. Kolos, ad titulum Dioecesis
28 Februarii	186. Filemon Ardelean, pro incerto loco ordi[natus], C. Szolnok Mediocris
22 Martii	187. Simeon Tamas, absolutus, pro Tohan, D. Borza mili[taris]
18 Aprilis, in Paschate	188. Basilius Luca, absolutus, ad titulum Dioecesis
	189. Joannes Pap Szodorai, absolutus, ad titulum Dioecesis
19 Maji	190. Basilius Todor, ex Szent Anna, S. Marus, absolutus, pro capella Carolinensi
20 Junii	191. Demetrius Haram, pro capellano castrensi, 2di Anni Theologus
1816 , 10 Martii	192. Alexander Tobias, Cle[ricus] pro Nagy Halmagy
22 Martii	193. Basilius Muntyan, absolutus Viennensis, pro Szent Mihaj, C. Kolos
21 Novembris	194. Thoma Popovits, absolutus, ex Peterd, pro Kis Akna, C. Alba Inferior
26 Novembris	195. Georgius Babb, absolutus ¹¹⁸
	196. Joannes Petrisor, absolutus ¹¹⁹
1817 , 9 Februarii	197. Basilius Pauleti, absolutus, pro Veresegyhaz, C. Alba
11 Februarii	198. Nicolaus Szavul, absolutus, pro Varhegy, C. Torda
	199. Simeon Koltan, absolutus, pro

¹¹⁸ Consemnat în manuscris la anul 1813.

¹¹⁹ Consemnat în manuscris la anul 1813.

	Petele, C. Torda
	200. Gregorius Moises, pro Ola Lopad, C. Alba Inferior ¹²⁰
5 Augusti	201. Ioannes Sztojan, absolutus, pro Kis Sejk, S. Medgyes
11 Novembris	202. Theodorus Baldi, absolutus ¹²¹
21 Novembris	203. Joannes Visai, absolutus, pro Erked, C. Kolos
30 Decembris	204. Isidorus Alpini, absolutus, ad titulum Dioecesis ¹²²
1818 , 6 Martii	205. Theodorus Popovits, absolutus, pro Mező Ör, C. Kolos
	206. Ioannes Pap Banitzai, pro Sz. Banitza, C. Kolos, absolutus
25 Martii	207. Nicula Pap, absolutus, pro Tur, C. Torda
13 Aprilis	208. Vasilie Racz, ex Kapolna, C. Küküllő, pro M[agyar] Benye, absolutus
5 Maji	209. Gregorius Rebram, absolutus, e D. Rodna
16 Junii	210. Arsenius Popovits, absolutus coelebs
	211. Samuel Nemes, absolutus, pro Haportan
11 Augusti	212. Gregorius Balint, absolutus, pro Magyar Peterd, C. Torda
14 Septembris	213. Basilius Kertesz, absolutus
	214. Stephanus Boer, absolutus
	215. Aron Presa, absolutus
24 Novembris	216. Climent Tamas, Clericus, pro Strasa, C. Albae Inferior
1819 , 15 Ianuarii	217. Alexander Arpadi, absolutus, pro Örményes, C. Kolos
25 Aprilis	218. Ioan Fiscuti, absolutus, pro Mező Szilvas
4 Maji	219. Basilius Popovits, absolutus, pro Szent Pál, C. Kolos
7 Maji	220. Michael Elekesi, absolutus, pro

¹²⁰ Mențiunea *absolutus* este completată în manuscris de o altă mână, cea a autorului consemnărilor din anul 1818.

¹²¹ Mențiunea *coelebs* este completată în manuscris de aceeași mână.

¹²² Mențiunea *coelebs* este completată în manuscris de aceeași mână.

Formația clerului greco-catolic la începutul secolului al XIX-lea

	Palatka, C. Kolos
10 Junii	221. Vaszlie Muntyan, absolutus, pro Harasztos, S. Aranyos
	222. Antonie Medes, pro Beje, C. Küküllő, absolutus
	223. Simeon Orian, pro Des Akna, C. Szolnok Interior, absolutus
11 Junii	224. Grigorius Nemes, absolutus, pro Szent Kiraly, C. Torda
7 Septembris	225. Constantinus Alutan, Viennensis ¹²³
	226. Vasile Filipan, absolutus Viennensis, coelebs
14 Decembris	227. Stefan Biro, absolutus, pro Naprad, C. Szolnok Interiori
1820 , 13 Martii	228. Lucas Rusz, pro Lapupatak, C. Kolos, absolutus
9 Maji	229. Joachimus Aron, pro Balya, C. Albae Superioris, absolutus
19 Septembris	230. Theophilus Alpini, absolutus, pro Kutfalva, C. Albae Inferioris
26 Septembris	231. Iosefus ex Riu Borbat, absolutus, pro Hunyad
28 Novembris	232. Joannes Marian, absolutus ex Zagra, D. Naszod
1821 , 23 Aprilis	233. Petrus Mihalyi, absolutus, pro Mihalyfalva, C. Fejer
17 Junii	234. Simon Georgie, absolutus, pro Gyümöltse, Kraszna
13 Julii	235. Simeon Popovits, ex Iklod, absolutus, pro Ketsed, C. Szolnok Interior
19 Octobris	236. Simeon Kajan, absolutus, pro Bojan, C. Küküllő
	237. Niculae Kutfalvi, absolutus
2 Novembris	238. Ephremus Petrutza, absolutus
	239. Josephus Nyulasi, absolutus
16 Novembris	240. Josephus Ajtoni, pro Feketelak, C. Doboka, absolutus
23 Novembris	241. Ioan Porutz, absolutus, pro Pata, C. Kolos
	242. David Ratz, Clericus, pro Vestem, S. Cibiniensi

¹²³ Mențiunea *coelebs* este completată în manuscris de aceeași mână.

DANIEL DUMITRAN

1822 , 13 Augusti	243. Antonie Darabant, pro [---] ¹²⁴ , C. Torda, absolutus
8 Septembris	244. Elias Apián, absolutus, pro Mohats, S. Aranyos
12 Novembris	245. Alexander Anka, absolutus coelebs
3 Decembris	246. Georgius Nemes, absolutus, pro Naszal
1823 , 14 Martii	247. Alexander Filipan, pro Kitsud, C. Kolos, absolutus
29 Martii	248. Cirila Dumbrava, ex Orsova, pro Rusi Munti, Oroszfalu, absolutus, in Regimine
	249. Dumitru Gaborfi, Moralista, pro Petra, Kófarka, C. Szolnok Interior
15 Aprilis	250. Ioannes Kerekes, pro Bungard, Moralista
6 Maji	251. Alexander Morosan, vel Erdelyi, absolutus, pro Elekes, C. Albae Inferioris
6 Augusti	252. Petrus Daniel, absolutus, pro Balomir, S. Szaszváros
17 Octobris	253. Basilius Papp, pro Fugud, C. Albensi Inferiori, absolutus
28 Octobris	254. Cyrillus Dunka, absolutus, pro Naszod, cooperator coelebs
	255. Simeon Papp, pro Somlyo, cooperator
20 Novembris	256. Joannes Fodor, absolutus, capellanus pro Bisztra
	257. Georgius Czikudi, absolutus, pro Doneb
21 Novembris	258. Joannes Alpini, absolutus, pro Monora
	259. Thomas Papp, absolutus, pro Feler
1824 , 19 Februarii	260. Byzantius Tustyai, absolutus, pro Tustya, I. C. Hunyad
10 Martii	261. Gregorius Papp, absolutus, pro Konkolyfalva, C. Szolnok Interior
	262. Joannes Oltyan, absolutus, pro Doboka, C. Doboka
15 Maji	263. Simeon Visai, pro Peterháza, I. C. Szolnok Interior, absolutus

---

¹²⁴ Lipsește numele parohiei.

Formația clerului greco-catolic la începutul secolului al XIX-lea

11 Junii	264. Basilius Lázár, absolutus, pro Kaptalan, I. C. Alba Inferior
3 Augusti	265. Abrahamus Popovits, absolutus, pro Capellano Somlyoviensi
8 Augusti	266. Sophronius Czirka, absolutus, pro Déésfalva, C. Küküllő
15 Octobris	267. Thomas Albani, absolutus coelebs
7 Novembris	268. Joannes Varna, absolutus, pro Györtelek, C. Szolnok Mediocri
21 Novembris	269. Petrus Groza, absolutus coelebs
1825 , 16 Februarii	270. Stephanus Galtő, absolutus, pro Szent Imreh, C. Albensi
7 Martii	271. Petrus Ungur, pro Meregyő, cooperator, I. C. Kolos
8 Martii	272. Georgius Ungur, pro Meregyő, C. Kolos, cooperator
	273. Joannes Bágy, pro Rajtoltz, C. Kolos, absolutus
10 Maji	274. Jacobus Pap, pro Oroszfája, I. C. Doboka, absolutus
	275. Simeon Porja, absolutus, pro Ölyves, I. C. Kolos
24 Maji	276. Onuphrius Sima, absolutus coelebs
26 Junii	277. Joannes Szöts, pro Ketze, cooperator, I. C. Albensi
2 Augusti	278. Gregorius Szakáts, absolutus Viennensis, pro Szász Régen, I. C. Torda
	279. Nicolaus Many, coelebs, absolutus Viennensis
23 Novembris	280. David Harzsa, absolutus, pro Kis Nyulas, I. C. Kolos
	281. Joannes Hoszu, absolutus, pro Pusztá Egres, C. Torda
2 Decembris	282. Joannes Moga, absolutus, pro Halmagy, I. C. Zarand
	283. Joannes Kirila, absolutus coelebs
1826 , 20 Januarii	284. Joannes Kováts, absolutus, pro Septér, C. Kolos
17 Februarii	285. Basilius Marzinai, Clericus, pro Frauendorf, I. S. Mediensi
5 Martii	286. Simeon Radulyi, absolutus, pro Szabad, I. S. Marus
13 Martii	287. Ladislaus Papp, pro Szodor, I. C.

DANIEL DUMITRAN

	Szolnok Mediocri, absolutus
8 Aprilis	288. Joannes Elekesi, absolutus
2 Junii	289. Theodorus Serényi, absolutus coelebs
28 Julii	290. Joannes Sziszermán, absolutus, pro Czege, I. C. Doboka
26 Novembris	291. Joannes Marusian, absolutus, pro Bezded, I. C. Szolnok Interioris
1 Decembris	292. Absalon Papp, Clericus Magnae Varadinensis, penes Dimissorias, pro Drombár, I. C. Albae Inferioris
1827 , 4 Februarii	293. Nicolaus Márk, coelebs absolutus
	294. Gregorius Timbus, absolutus, pro Gambutz, I. C. Albae Inferioris
28 Februarii	295. Philippus Boér, absolutus, titulo cooperatoris in Maros Ludos et Lekentze, C. Torda
27 Martii	296. Joannes Szakadáti, absolutus, pro Szakadát, titulo cooperatoris
8 Maji	297. Joannes Flore, cooperator, pro Jás, D. Fogaras
12 Maji	298. Andreas Justi, Clericus, pro Nastoly, I. C. Doboka
17 Augusti	299. Joannes Frink, absolutus, pro F[első] Gáld, I. C. Albae Inferioris
11 Septembris	300. Moyses Kutfalvi, pro Csufud, absolutus
18 Septembris	301. Joannes Koszte, absolutus, pro Felső Szopor, C. Szolnok Mediocris
	302. Joannes Fleischer, absolutus, pro Rakovits, I. S. Cibiniensis
11 Novembris	303. Dionysius Mihutz, absolutus, pro A[lsó] Bojan, C. Küküllő
	304. Joannes Koszte, minor absolutus, pro Gálfalva, I. C. Küküllő
22 Novembris	305. Simeon Boksa, absolutus, pro Bööd, C. Szolnok Interioris
23 Novembris	306. Jacobus Domsa, pro Patzalka, C. Albae Inferioris, absolutus
	307. Josephus Thodor, absolutus coelebs
28 Novembris	308. Constantinus Pappfalvi, absolutus coelebs
	309. Timotheus Czipar, absolutus coelebs

Formația clerului greco-catolic la începutul secolului al XIX-lea

23 Decembris	310. Josephus Brán, absolutus, pro Szantsal, I. C. Küküllő
1828 , 30 Ianuarii	311. Kályányi Samson, absolutus, pro Velkér, I. C. Kolos
6 Februarii	312. Joannes Nyagoi, absolutus, pro Bogát, Albae Inferioris
	313. Andreas Penizan, absolutus, pro Balástelke, I. C. Küküllő
19 Februarii	314. Basilius Szilasi, absolutus, pro Bálványos Várolya, I. C. Szolnok Interioris
	315. Josephus Lazár, absolutus, pro Radnot cooperator, I. C. Torda
22 Februarii	316. Joannes Papp, absolutus, pro Bongárd, I. C. Doboka
18 Aprilis	317. Nicolaus Moldovan, pro Czikud, I. C. Torda, absolutus
29 Aprilis	318. Michael Szaltsvai, absolutus, pro Offenbánya, I. C. Albensis
6 Maji	319. Basilius Orosz, absolutus, pro Komeátszeg, I. C. Torda
25 Maji	320. Daszkel Gregorius, absolutus, pro Czekelaka, I. C. Albae Inferioris
	321. Dětsei Nicolaus, absolutus, pro Elekes, I. C. Albensis Inferioris
24 Iunii	322. Gregorius Ujvári, absolutus coelebs
	323. Alexander Mina, absolutus, pro Retze Keresztur, I. C. Doboka
	324. Basilius Lemény, absolutus, cooperator ad Déesakna, I. C. Szolnok Interioris
12 Septembris	325. Gregorius Mihalyi, absolutus Viennensis, pro Zalathna, I. C. Albensis Inferioris
23 Septembris	326. Michael Déak, absolutus, pro Hoszszutelke, I. C. Albensis
21 Novembris	327. Alexander Seusán, absolutus, pro Szelistye, I. S. Cibiniensis
	328. Joannes Csongvai, absolutus, penes patrum in Csongva, C. Albae Inferioris
1829 , 1 Martii	329. Basilius Nemes, absolutus, pro Csáki Gorbo, I. C. Torda
24 Maji	330. Daniel Szokaius, pro M[ező] Kapus,

	I. C. Torda, absolutus
	331. Nicolaus Sztuzsán, pro M[agyar] Igen, I. C. Albae Inferioris, absolutus
	332. Partenius Nemes, pro Esztény, I. C. Doboka, absolutus
24 Junii	333. Trifon Morosán, absolutus, pro Szeliska, I. C. Szolnok Interioris
7 Augusti	334. Basilius Dombi, pro Vitze, I. C. Doboka, absolutus
20 Octobris	335. Basilius Mihályi, absolutus, pro Frauendorf, I. S. Mediensis
10 Novembris	336. Joannes Gyeraszim, absolutus, pro Czintos, I. C. Küküllő
	337. Nicolaus Papp, absolutus, pro Kopánd, I. C. Torda
	338. Joannes Nicola, absolutus, pro M[ező] Orbo, I. C. Albae Inferioris
	339. Joannes Oltyán, absolutus, pro Veze, I. C. Albae Inferioris
1830 , 8 Januarii	340. Michael Czirlya, absolutus, administrator pro Fel Kenyir
26 Februarii	341. Daniel Angyal, absolutus, pro Szent Mihály Telke, I. C. Kolos
	342. Joannes Moldován, absolutus coelebs, pro Tofalva, I. S. Marus
	343. Joannes Ignat, absolutus, pro Holdvilag, I. C. Albae Inferioris
	344. Jacobus Petrikas, absolutus, pro Gyeres Szent Király, I. C. Torda
8 Martii	345. Joannes Popovits, absolutus Viennensis, pro Gyula, I. C. Doboka
	346. Jeremias Bukur, absolutus, pro [---] ¹²⁵
26 Maji	347. Josephus Arankuti, absolutus, pro Nemes Zsuk, I. C. Kolos
30 Maji	348. Aaron Rátz, absolutus, pro Kezlér, I. C. Küküllő
1831 ¹²⁶ , 27 Martii	349. Clemens Lupsai, absolutus, pro Ilva Mike, D. Rodna

¹²⁵ Lipsęste numele parohiei.

¹²⁶ *Ordinati per Illustrissimum ac Reverendissimum D[ominum] Ep[iscopu]m Samuelem Vulcan MagnoV aradinensem.*

Formația clerului greco-catolic la începutul secolului al XIX-lea

	350. Nicolaus Monorai, absolutus, pro N[agy] Csergőd, C. Albae Inferioris
	351. Alexander Pujan, absolutus, pro Gergelyfaja, C. Albae Inferioris
	352. Daniel Boer, absolutus, pro Kis Ikland, C. Torda
	353. Elias Varhegyi, absolutus, pro Andrasfalva, S. Marus
21, 24 aprilis	354. Simeon Kolesar, absolutus, pro Szentmargita, C. Szolnok Interior
2 Maji	355. Joannes Lazar, pro Muszka, cooperator
	356. Joannes Kita, pro Somlyo, cooperator
3 et 5 Decembris	357. Alexander Barbulovics, Clericus, pro Solymos
	358. Gabriel Flora, Clericus, pro Erdő Szakál
	359. Gregorius Roska, Clericus, pro Kolos Akna
	360. Theodorus Ungur, Clericus, pro M[agyar] Almás
	361. Joannes Vlati, Clericus, pro Obrazsa
	362. Theodorus Constantin, Clericus, pro Cente
	363. Joannes Aaron, Moralista, pro Cikental
	364. Petrus Kajan, Mor[alista], pro Szász Fenes
15, 18 Decembris	365. Joannes Stephan, Clericus, pro Runk, D. Rodna
1832 , 13, 15 Aprilis	366. Joannes Mihaltzi, pro Frauendorf, absolutus Theologus
	367. Petrus Szabadi, absolutus, pro Polyan
	368. Demetrius Graur, absolutus, pro Bátor
	369. Theodorus Pasztis, absolutus coelebs
	370. Nicolaus Molnar, pro Bö, absolutus
	371. Nicolaus Hub, absolutus, pro

	Spring vel Henikfalva
Anno 1833 ¹²⁷	372. Alexander Papp, absolutus, pro Szent Jakab
	373. Matheus Papp, absolutus, pro Szent Ujfalu
	374. Basilius Filipan, pro Fiszkut, absolutus

---

¹²⁷ NB. *Quo die ordines successive acceperunt in litteris Ill[ustrissi]mi Ep[isco]pi D[omi]ni Samuelis Vulcan exprimitur, quae reperiuntur adnexae huic libello.*